

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Навчальний посібник

Харків «ХАІ» 2017

УДК 339(075.8)
М58

Колектив авторів:

Д. С. Ревенко, В. О. Либа, О. С. Попов, О. О. Шатравка

Рецензенти: д-р екон. наук, проф. О. М. Ястремська,
канд. екон. наук, доц. Г. Б. Веретеннікова

Міжнародні економічні відносини [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Д. С. Ревенко, В. О. Либа, О. С. Попов, О. О. Шатравка. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2017. – 89 с.

Розглянуто передумови, зміст, структуру, специфіку й тенденції розвитку міжнародних економічних відносин. Особливу увагу приділено аналізу форм міжнародних економічних відносин, міжнародній торгівлі, міжнародному руху факторів виробництва, економічній інтеграції та проблемам науково–технічного обміну й міжнародного бізнесу в цілому.

Для студентів економічних спеціальностей.

Іл. 17. Табл. 2. Бібліогр.: 20 назв

УДК 339(075.8)

© Колектив авторів, 2017
© Національний аерокосмічний
університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2017

ВСТУП

Міжнародні економічні відносини є важливим сегментом загальної системи економічних відносин щодо розподілу, обміну й споживання матеріальних благ і послуг. Міжнародні економічні відносини мають декілька специфічних рис, які формують механізм міждержавних господарських зв'язків, специфіка яких визначається масштабами міжнародного ринку. Ринковий механізм міжнародних економічних відносин є більш досконалим порівняно з національними ринками. Це зумовлено високим рівнем економічної обґрунтованості й об'єктивності систем ціноутворення.

Поглиблення міжнародної господарської співпраці дає змогу використовувати світовий досвід для здійснення регіональних перетворень, що підвищує значення міжнародних економічних відносин і їх вивчення в контексті розвитку вітчизняної економіки. Звичайно, Україна як член світового співтовариства не повинна стояти на узбіччі сучасних процесів глобалізації, а має вести активний пошук форм і методів участі в міжнародній співпраці. В умовах інтенсивного виходу українських компаній на зовнішні ринки фахівці повинні вміти передбачати тенденції майбутніх змін, вчасно й адекватно реагувати на постійні зміни зовнішнього середовища і вести торговельну діяльність, спрямовану на отримання прибутку, максимально використовуючи сучасні форми й методи міжнародної торговельної діяльності. Отже, до розв'язання проблем міжнародних економічних відносин залучатимуться все більше й більше вітчизняних фахівців. Успішна їх діяльність залежатиме від набутих навичок і вмінь. Вивчення дисципліни «Міжнародні економічні відносини» підвищить рівень компетенції фахівців, стане вагомим фактором їх конкурентоспроможності як в Україні, так і за її межами.

Розвиток міжнародних економічних відносин є обов'язковою умовою для стабілізації економіки України. Нинішній стан економіки України потребує використання всіх факторів зростання економіки, переваг міжнародного поділу праці, структурної перебудови та забезпечення економічної безпеки, зовнішньоекономічної діяльності у розв'язанні складних проблем.

Студенти опановують основний зміст кожної теми відповідно до структури шляхом вивчення викладеного в навчальному посібнику матеріалу й рекомендованої літератури. З допомогою контрольних запитань вони проводять самоперевірку здобутих знань.

1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО Й МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ: ПРЕДМЕТ, МЕТОД, ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ

1.1 Предмет міжнародних економічних відносин і його структура

Розширення й поглиблення економічних відносин між країнами, організаціями, фірмами сприяло в другій половині ХХ століття активній участі міжнародних економічних відносин у системі світового господарства.

Міжнародні економічні відносини базуються на економіці держав і світовій економіці й залежать від них, але є самостійним явищем, формою існування й розвитку світового господарства, його внутрішнім механізмом.

Сьогодні теорія міжнародних економічних відносин є самостійною універсальною наукою про відкриту економіку. Методологічною основою для неї є положення теорії неокласичного синтезу з її стрижневою ідеєю економічної рівноваги.

Міжнародні економічні відносини є особливим різновидом суспільних відносин. З одного боку, це — своєрідне втілення внутрішніх національних відносин, з іншого — якісно нова система. Міжнародні економічні відносини формуються під впливом зовнішньої політики країн світу і певною мірою регулюються багатьма міжнародними нормами й цінностями, виробленими людством протягом його історичного розвитку.

Механізм МЄВ містить правові норми й інструменти їх реалізації (міжнародні економічні договори, угоди, кодекси, хартії і т.д.), відповідну діяльність міжнародних економічних організацій, спрямовану на реалізацію цілей щодо розвитку МЄВ.

При залученні системного підходу для аналізу міжнародних економічних відносин передбачається використання таких основних методів дослідження, як аналіз, синтез, взаємозв'язок логічного й історичного, статистичного й економіко-математичного методів.

Комплексне застосування наведених методів дасть змогу отримати максимально достовірні дані про стан і перспективи розвитку об'єкта МЄВ (міжнародних економічних відносин), що досліджується.

Понятійний апарат, який використовується при дослідженні міжнародних економічних відносин, визначається загальними закономірностями господарського розвитку й цілком відповідає категоріальному апарату політичної економії, макро- і мікроекономіки. Водночас значна частина положень, висновків стосовно міжнародних економічних відносин має декілька суттєвих особливостей. Це обумовлено тим, що, по-перше, при МЄВ передбачаються господарські відносини, які виходять за національні межі й містять у тому числі регіональні й загальнопланетарні проблеми; по-друге, під час реалізації МЄВ в обіг залучаються додаткові ресурси, які знаходяться за межами національних господарств; по-третє, відбувається міжнародне переміщення товарів,

послуг і факторів виробництва; по-четверте, при МЕВ передбачається формування специфічних інструментів (валютних, митних тощо), що відрізняються від національного господарського механізму.

МЕВ — це фундаментальна наука, і на основі її наукових результатів розвиваються більш конкретні науки, що вивчають окремі напрями здійснення міжнародних економічних відносин.

До предмета міжнародних економічних відносин належать дві найважливіші складові: власне міжнародні економічні відносини й механізм їх реалізації.

МЕВ — це суперечливий комплекс економічних відносин між окремими країнами, регіональними об'єднаннями, окремими підприємствами й корпораціями. Виявити ці протиріччя, відшукати шляхи їх вирішення — є головним завданням науки. Основні функції і завдання МЕВ:

- є частиною процесу розширеного відтворення в світі;
- визначають темпи й пропорції розвитку світового господарства, забезпечують світові міжгалузеві й регіональні економічні зв'язки;
- формують економіку ХХІ століття;
- є невід'ємною частиною розвитку економіки кожної країни, посилюють взаємозалежність країн;
- створюють систему міжнародної економічної і військової безпеки;
- згладжують соціально-економічні відмінності між країнами;
- сприяють економічному розвитку країн і формуванню економічної єдності світу.

Структуро-визначальними складовими міжнародних економічних відносин є:

- міжнародний поділ праці;
- міжнародна торгівля;
- міжнародний рух капіталів;
- міжнародна міграція робочої сили;
- міжнародні валютно-фінансові й кредитні відносини;
- міжнародна інтеграція;
- міжнародна спеціалізація виробництва й науково-технічних робіт;
- обмін науково-технічними результатами;
- інформаційні зв'язки;
- діяльність міжнародних економічних організацій у вирішенні глобальних проблем господарського співробітництва.

1.2 Основні тенденції й етапи розвитку світового господарства

Формування сучасної системи міжнародних економічних відносин пов'язують із промисловою революцією початку ХІХ ст., становленням могутніх колоніальних імперій і переростанням капіталізму в його монополістичну стадію наприкінці ХІХ ст. Об'єктом міжнародних відносин

стає не лише торгівля, а й фактори виробництва. Великий монополістичний капітал у пошуках надприбутків все частіше почав перетинати кордони країн, розширюючи міжнародний обмін. Почалася інтернаціоналізація господарських відносин, що разом із лібералізацією руху капіталу сприяло виникненню монополій.

Становлення світового господарства пройшло кілька історичних етапів, протягом яких економічні зв'язки між різними організаційними формами людської спільноти (плем'я, рід, нація, держава тощо) еволюціонізувалися й удосконалювалися. Спочатку, маючи форму одиничних (випадкових) варіантів домовленостей, ці зв'язки внаслідок постійного збільшення, приєднання нових суб'єктів, розширення кола об'єктів поступово перетворилися на складну сукупність відносин, що так чи інакше стосуються інтересів усіх країн світу. У своєму розвитку світове господарство пройшло довгий шлях. Можна виокремити шість основних етапів цього розвитку:

I етап — міжнародні відносини як зародок майбутніх міждержавних відносин у первісних суспільствах. До них належать періоди палеоліту, неоліту. Цей етап характеризується переходом від кочового способу життя до стійкої осідлості з відтворюваною системою господарства, якій властиві елементи «міжплеменної інтеграції». На цьому етапі домінантним видом виробництва було аграрне.

II етап — зовнішньоекономічні відносини у стародавньому світі. Йому властиві:

- поява ранньокласових утворень;
- зовнішня торгівля — основна, часто єдина форма економічних відносин між країнами стародавнього світу;
- насильницьке вирішення зовнішньоекономічних проблем;
- колонізація земель і розвиток ремісництва (I тис. до н. е.); це, зокрема, період фінікійської і грецької колонізації, Римської імперії, її розквіту й занепаду.

Характерним для цього етапу було поєднання аграрного й ремісничого виробництва з розвитком торгівлі й грошової форми обігу.

III етап — зовнішньоекономічні відносини за часів феодалізму.

IV етап — міжнародні економічні відносини епохи великих відкриттів XV—XVII ст.

V етап — міжнародні економічні відносини періоду промислової революції (XVIII—XIX ст.).

VI етап — міжнародні економічні відносини епохи комп'ютерів, інтернету (друга половина XX ст. — початок XXI ст.).

До особливостей сучасного етапу розвитку світового господарства належать:

- лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків країн, зняття бар'єрів на шляху переміщення капіталів, робочої сили, товарів між державами;

- активно виявляється тенденція до уніфікації і стандартизації в різних галузях міжнародного соціально-економічного життя; усе ширше застосовуються єдині для всіх країн стандарти на технологію, екологію, діяльність фінансових організацій, бухгалтерську й статистичну звітність; міжнародні економічні установи впроваджують єдині критерії макроекономічної політики, відбувається уніфікація вимог до податкової політики, до політики в галузі зайнятості та ін.;

- розвиток процесу транснаціоналізації виробництва — економічна діяльність все більше зосереджується в транснаціональних, багатонаціональних підприємствах, що багато в чому визначає напрямки міжнародного руху факторів виробництва, міжнародної торгівлі, впливає на економіку й політику окремих країн;

- у системі управління світовою економікою поступово втрачається колишня роль ООН, її функції переходять до урядів країн «великої сімки»; крім того, керування світовим господарством починає концентруватися в тріаді: Світова організація торгівлі — Міжнародний валютний фонд — Світовий банк;

- подальший розвиток процесу глобалізації господарського життя — на макроекономічному рівні глобалізація означає загальне прагнення країн до економічної активності поза своїми межами, ознаками такого прагнення є лібералізація, перехід від замкнутих національних господарств до економіки відкритого типу; на мікроекономічному рівні під глобалізацією розуміється розширення діяльності підприємства за межі внутрішнього ринку, зокрема для використання переваг великомасштабного спеціалізованого виробництва.

Лише після завершення процесу формування світового господарства як сукупності національних економік, пов'язаних між собою системою мобільних факторів виробництва, став можливим розгляд міжнародних економічних відносин як визначального елемента надзвичайно складної й динамічної системи.

На розвиток світового господарства в новітній час суттєвий вплив має науково-технічна революція, яка змусила переглянути методи і, власне, механізм організації й регулювання виробництва, торгівлі, валютної й грошово-кредитної сфери.

В умовах інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу практика організації замкнутих національних анклавів, або навіть у межах певної групи країн, виявилася надто неефективною. У світовому господарстві це й обумовило інтенсифікацію інтеграційних процесів, формування транснаціональних корпорацій (ТНК), міжнародних кредитно-фінансових інститутів тощо. Усе це дало можливість підвищити загальну ефективність національних економік, зміцнити матеріально-технічну базу ринкового господарства, підвищити ефективність майже всіх форм реалізації МЕВ.

До початку 90-х років світове господарство базувалося на двох суспільно-економічних системах — капіталістичній і соціалістичній, які

формували специфіку МЕВ у кожній із них. Характеристиками сучасного світового господарства є інтенсивний рух товарів і послуг, капіталів, робочої сили. Унаслідок трансформацій, які відбулися в країнах Центрально-Східної Європи, переходу їх до ринкової економіки паралельно й у взаємозв'язку реалізуються об'єктивні процеси їх інтеграції у світове господарство.

Основні ознаки сучасного світового господарства:

- збільшується кількість об'єктів світового ринку внаслідок виходу відносин за кордони країни, поглиблення розвитку міжнародного поділу праці, спеціалізації й кооперації виробництва;

- збільшується кількість суб'єктів як наслідок зростання ефективності світової економіки в цілому, інтенсивності міжнародного руху (мобільності) чинників виробництва;

- трансформація світової економіки від інтернаціоналізації до транснаціоналізації внаслідок того, що ТНК і ТНБ стають основними структуротвірними елементами світового господарства;

- загострення міжнародної конкуренції та її перетворення на всесвітню співпрацю;

- розвиток національних економік відкритого типу, загальна лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків;

- формування нового рівня інтернаціоналізації світової економіки на основі глобалізації ринків та утворення регіональних інтеграційних угруповань;

- інформатизація, інформатизовані технології перетворюються на один із найважливіших аспектів розвитку міжнародної економіки;

- виникнення міжнародної фінансової економіки (фінансоміки), характерною особливістю якої стала перевага фінансових ринків над ринками матеріальних товарів і ресурсів;

- збільшення значення державного й наддержавного регулювання для виключення прояву анархії, некерованості світової економіки, вирішення проблеми глобальної нестабільності;

- формування нового світового економічного порядку, який би виключив воєнні й ідеологічні протистояння і сприяв упровадженню ринкових механізмів економічного розвитку.

Глобалізація сьогодні є одним із найбільш впливових факторів, які визначають майбутнє планети. Водночас, як і кожне соціально-економічне явище, це — суперечливий процес. З одного боку, завдяки глобалізації все чіткіше виявляються переваги міжнародного поділу праці, нарощується економічний потенціал, підвищується рівень виробництва, поліпшується якість життя. З іншого боку, глобалізація не тільки дає вигоди, але й створює проблеми, причому часто досить серйозні. По-перше, лєвова пайка прибутків дістається багатим країнам, збільшуючи нерівність і породжуючи конфлікти. По-друге, унаслідок збільшення взаємозалежності національних економік підвищується рівень регіональної і глобальної

нестабільності. По-третє, контроль над національними економіками поступово переходить від суверенних урядів до більш впливових держав, транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій.

Ураховуючи плюси й мінуси, які несе із собою глобалізаційний процес, важко, а то й неможливо, підрахувати його сумарний результат. Цілком очевидно, що цей процес залежить від порядку у світовому співтоваристві, і якщо світ роздирають суперечності, зрозуміло, що домінує тенденція до конфронтації. Зрозуміло також, що в цій ситуації буде переважати негативний ефект глобалізації. І навпаки: якщо переважає тенденція до співпраці, формується середовище, у якому збільшується можливість мінімізації негативних проявів глобалізації і стимулювання її переваг. Таким чином збільшується імовірність сукупного позитивного ефекту.

1.3 Суть і основи міжнародних економічних відносин

Міжнародні економічні відносини — це система господарських зв'язків між національними економіками окремих країн, які реалізуються через відповідні суб'єкти господарювання. МЄВ — особлива форма діяльності, що базується на міжнародному поділі праці, міжнародній спеціалізації виробництва, інтернаціоналізації господарського життя. Поглиблення й розвиток міжнародного поділу праці, спеціалізація виробництва залежать від природних (географічних, кліматичних, демографічних тощо), а також набутих (технологічних, наукових і науково-технічних тощо) факторів. На їх розвиток суттєво впливають соціальні, національні, етнічні, політичні, культурні та інші фактори.

Передуми розвитку МЄВ:

1 Інтернаціоналізація господарського життя — такий процес, коли продуктивні сили й виробничі відносини виходять за національні межі.

Сфери інтернаціоналізації:

- продуктивні сили — створення міжнародних господарських об'єктів у країнах світової спільноти;
- виробничі стосунки, що відбуваються при здійсненні спільного підприємства;
- спільне виробництво, яке виявляється в створенні спільних підприємств;
- обмін — зовнішня торгівля, світова торгівля;
- транспорт, що виявляється в створенні міжнародних транспортних систем (трубопровідних, морських, повітряних тощо);
- паливно-енергетичний комплекс — взаємне постачання енергоносіїв країнами світової спільноти;
- галузі народного господарства — розвиток господарських зв'язків між суміжними галузями економіки країн-партнерів;
- розподіл — спільне вирішення питань розподілу виробничих, науково-технічних, трудових і фінансових ресурсів;

- споживання — об'єднання зусиль країн-партнерів в області раціонального споживання продукції, яку вони виробляють, у масштабі світового господарства;

- інформаційні системи — об'єднання матеріальних ресурсів, фінансових коштів з метою використання інформації в межах світового господарства;

- управління — об'єднання зусиль суб'єктів світового господарства з метою широкого використання досвіду управління економічними процесами на національному й інтернаціональному рівнях.

2 Міжнародний поділ праці — спеціалізація окремих країн на випуску певної продукції з метою задоволення як власних потреб, так і потреб країн-партнерів.

Види міжнародного поділу праці:

- загальний — поділ праці між країнами за найбільш крупними сферами (галузями) суспільного виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок);

- частковий — поділ праці між країнами всередині однієї сфери суспільного виробництва або галузі економіки (добувна, металургійна, енергетична промисловість);

- одиничний — поділ праці між суб'єктами світового господарства в межах однієї відособленої господарської одиниці.

Основою МЄВ є міжнародний поділ праці, його поглиблення й розширення. Його суть полягає в спеціалізації країн на випуску певних виробів з метою задоволення своїх потреб і потреб країн-партнерів. Міжнародний поділ праці — це найвищий ступінь розвитку суспільного поділу праці, раціональна сфера його використання в межах національних господарств. Функціональну структуру міжнародного поділу праці показано на рисунку 1.1.

Міжнародний поділ праці — це організація виробництва, при якому підприємства двох або більше країн спеціалізуються на виробництві певних товарів і послуг із подальшим їх обміном. Можна виокремити такі типи міжнародного поділу праці:

- загальний тип міжнародного поділу праці — передбачається обмін товарами добувної й обробної галузей, продукцією сільського господарства тощо;

- частковий поділ праці, при якому передбачається розвиток міжнародної торгівлі готовими виробами різних галузей і виробництв, у тому числі й внутрішньогалузевої (автомобілі, комп'ютери, токарні верстати тощо);

- одиничний тип міжнародного поділу праці, тобто спеціалізація на окремих етапах виробництва (вузли, деталі, напівфабрикати).

Паралельно й у взаємозв'язку з міжнародним поділом праці відбуваються такі процеси:

- інтернаціоналізація виробництва;

- зростання рівня відкритості національних економік;
- розвиток інтеграційних процесів;
- розвиток і зміцнення регіональних міжнародних структур.

Рисунок 1.1 — Функціональна структура міжнародного поділу праці

Наведені процеси мають суперечливий, діалектичний характер.

В аналізі міжнародних економічних відносин ці процеси набувають винятково важливого методологічного значення. Діалектика міжнародних економічних відносин полягає, по-перше, у тому, що тенденція до економічної самостійності, зміцнення національних господарств окремих країн приводить у підсумку до збільшення інтернаціоналізації світового господарства, відкритості національних економік, поглиблення міжнародного поділу праці. По-друге, посилення інтеграційної спрямованості розвитку продуктивних сил суперечить обмеженим можливостям реалізації цієї тенденції, у тому числі через відмінності у рівнях розвитку окремих країн і регіонів.

Наведені дві взаємообумовлені тенденції формують суперечливий комплекс економічних відносин між окремими країнами, регіональними об'єднаннями й окремими підприємствами й корпораціями.

Усе це пояснює той факт, що розвиток світового господарства відбувається стрибкоподібно. В одному випадку переважає тенденція до поділу єдиного світогосподарського механізму під впливом розподілу й перерозподілу ресурсів крупними монополістичними угрупованнями. Цей етап припадає на період з кінця XIX ст. і до кінця 50-х років XX ст. В іншому випадку домінувала тенденція до об'єднання в торговій, виробничій, кредитно-фінансовій та інших сферах, що є характерним для другої половини XX ст. і початку XXI ст. Таким чином, можна констатувати, що світове господарство увійшло в XXI ст. незрівнянно більш цілісним,

інтегрованим, динамічним і передбачуваним порівняно навіть із серединою ХХ ст.

Основна форма міжнародного поділу праці — міжнародна спеціалізація виробництва.

Кооперація виробництва — це об'єднання господарських зусиль країн партнерів з метою випуску кінцевої готової продукції на одному з головних підприємств.

Основні форми міжнародної кооперації:

- міжнародна кооперація праці — об'єднання трудових ресурсів;
- міжнародна кооперація виробництва — налагодження прямих виробничих зв'язків, спільне виробництво;
- міжнародна кооперація фінансових ресурсів — об'єднання фінансових ресурсів.

Міжнародна спеціалізація формує певну систему суспільних відносин, характерним для яких є виробнича взаємодія економік окремих країн, формування спільних виробничих комплексів. Зокрема, при спеціалізації виробництва на окремих вузлах, деталях передбачається відповідний рівень кооперування, яке набуло досить значного розвитку в електронній промисловості, автомобілебудуванні тощо.

Одним із різновидів спеціалізації з виробництва готової продукції є виробництво комплектного устаткування й систем машин, які забезпечують повну механізацію або автоматизацію виробничого процесу або його окремої ланки. При цьому об'єктом міжнародної спеціалізації стають комплекти устаткування для будівництва заводів або окремих технологічних ліній.

3 Міжнародна економічна інтеграція — процес зближення, переплетення й адаптації національних економік, що виявляється в розвитку всебічних господарських зв'язків між галузями світового господарства, а також сучасний етап розвитку господарських зв'язків між країнами світової спільноти, при якому визначаються сучасні перспективні напрями МЄВ у всіх сферах виробництва.

До основних ознак МЄВ як сфери розвинутого ринкового господарства можна віднести:

- основою як національної економіки, так і світового господарства й МЄВ є міжнародний поділ праці й обмін;
- учасники МЄВ економічно опосередковані в особливій формі національного господарства, що об'єктивно передбачає товарно-грошовий характер зв'язків;
- у сукупності світогосподарських обмінних зв'язків стосовно МЄВ більшою мірою, ніж стосовно національних господарств, діють закони попиту, пропозиції й вільного ціноутворення;
- світовий ринок характеризується більш жорсткою конкуренцією порівняно з національними ринками; це пояснюється більшою кількістю об'єктів і суб'єктів на міжнародному ринку товарів і послуг;

- міжнародна торгівля, яка являє собою безліч міждержавних потоків продукції, формує світові товарні ринки, де здійснюються операції з купівлі-продажу товарів і послуг, що мають стабільний систематичний характер;

- обмін товарами й послугами, міжнародне переміщення факторів виробництва опосередковане рухом грошей, системою розрахунків, товарними й грошовими кредитами, валютними відносинами; таким чином, виникають і функціонують світовий фінансовий ринок і міжнародна валютно-фінансова система; рух капіталу, іноземні інвестиції, довгострокові міжнародні, державні кредити надають світовій фінансовій системі завершального вигляду;

- при МЕВ передбачаються активні міждержавні потоки робочої сили; можна констатувати, що сьогодні існує міжнародний ринок праці, це ж саме стосується й системи патентування й ліцензування винаходів, відкриттів, захисту авторських прав, що сприяє формуванню світового інформаційного ринку;

- при МЕВ передбачається формування власної інфраструктури, спеціальних інститутів; їх представлено міжнародними економічними, фінансово-кредитними організаціями й закладами (Міжнародна торгова палата, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, ЄБРР і т. ін.);

- МЕВ піддаються монополізації; цей процес здійснюється через приватні структури й формування транснаціональних корпорацій, а також міждержавні спілки, такі, як ОПЕК, Міжнародний нафтовий картель (МНК);

- МЕВ не є вільними від міжнародного, регіонального, державного втручання й регулювання і здійснюються шляхом укладення договорів, регулювання в межах міждержавних об'єднань тощо.

З наведеного можна зробити висновок, що МЕВ є однією із сфер ринкового господарства з властивими йому (ринку) ознаками. Основними з них є:

- багатотипність об'єктів і суб'єктів;
- визначальний вплив попиту й пропозиції;
- взаємозв'язок із цінами за умови необхідної гнучкості й рухливості;
- конкуренція;
- свобода підприємництва.

1.4 Об'єкти й суб'єкти МЕВ

Сучасні міжнародні економічні відносини є системою економічних зв'язків, які характеризуються:

- виходом за межі національних господарств;
- взаємодією фізичних і юридичних осіб, держав і міжнародних організацій;
- визначеністю форм;
- різними рівнями глибини існування, функціонування, здійснення.

Міжнародні економічні відносини здійснюються, перш за все, шляхом участі різних суб'єктів в міжнародному поділі праці.

Об'єктами міжнародних економічних відносин є товари, послуги, матеріально-грошові й трудові ресурси, технології, які є предметом міжнародного обміну. Основними формами системи сучасних міжнародних економічних відносин вважаються:

- міжнародна торгівля товарами й послугами;
- міжнародна міграція капіталу;
- міжнародна міграція робочої сили;
- міжнародний обмін у галузі науки й техніки;
- міжнародні валютно-фінансові й кредитні відносини;
- глобальна й регіональна економічна інтеграція;
- діяльність міжнародних економічних організацій;
- міжнародне співробітництво у вирішенні глобальних проблем.

Помітним у сучасних умовах на міжнародному ринку є те, що в сукупності об'єктів значна частина припадає на фактори виробництва (вивезення капіталу).

Як особливий об'єкт слід виокремити багатостороннє співробітництво країн і організацій у галузі екології.

Специфічним об'єктом МЄВ є робоча сила.

Крім перелічених до об'єктів МЄВ слід віднести:

- науково-технічні зв'язки;
- фінансові операції;
- оренду машин і встаткування;
- організацію і участь у виставках, ярмарках, аукціонах тощо.

Суб'єкти МЄВ — це фізичні і юридичні особи, які беруть участь у реалізації міжнародних господарських контрактів, договорів, угод.

Держава як суб'єкт міжнародних економічних відносин — це суверене утворення, яке має верховну владу на своїй території і незалежність відносно інших держав.

Державні установи, підприємства купують на світовому ринку продукцію і послуги, постачають економічним суб'єктам з інших країн товари. Крім того, держави покликані створювати для вітчизняних підприємців сприятливі умови виходу на міжнародні ринки. Таким чином, держава реалізує як пряму (через міждержавні відносини, державні підприємства, державні органи влади), так і побічну (формування умов для здійснення МЄВ всіма іншими учасниками) участь у МЄВ.

Кожна держава має інститути, які прямо або побічно впливають на стан МЄВ. Серед таких інститутів виокремлюють:

- Міністерство іноземних справ, яке сприяє визначенню зовнішньоекономічних орієнтирів країни, забезпеченню зовнішньоекономічних інтересів національних експортерів та імпортерів;
- Міністерство зовнішньої торгівлі, що здійснює функції регулювання й контролю в галузі зовнішньої торгівлі; розробляє проекти торгових угод і

конвенцій з питань зовнішньої торгівлі; проводить переговори з іноземними державами; займається питаннями митної політики; видає експортні й імпорتنі ліцензії;

- Центральний банк країни, який впливає на зовнішньоекономічну діяльність економічних суб'єктів валютно-фінансовими інструментами й насамперед регулюванням курсу національної валюти, що безпосередньо впливає на експортно-імпорتنі потоки.

Групи держав — інтеграційні об'єднання держав.

Міжнародні організації — формування й об'єднання, які беруть участь у МЕВ залежно від цілей, завдань і напрямів їх діяльності. Міжнародні організації систематизують за такими ознаками:

- юридична природа (міжурядові, позаурядові);
- склад учасників (універсальні, регіональні);
- масштаби діяльності (загального характеру, спеціальної компетенції);

- характер діяльності (координаційні, оперативної дії, консультативні);
- термін діяльності (постійної дії, періодичної дії, тимчасові). Деякі міжнародні організації акумулюють значні кошти й мають відповідні повноваження. Вони істотно впливають як на розвиток тієї чи іншої сфери міжнародної діяльності, так і на національний економічний розвиток.

Фізичні особи — це особи, наділені правоздатністю й дієздатністю, є переважно комерсантами або підприємцями.

Юридичні особи — це об'єднання, наділені відокремленим майном, діють від свого імені й у межах свого майна, мають права й обов'язки і від свого імені виступають як сторона громадських відносин (усе це закріплено в установчих документах юридичної особи, підсилено власною печаткою й відображено на банківському рахунку).

Діяльність підприємств у міжнародній сфері виявляється в такому:

- а) купівля іноземних факторів виробництва;
- б) продаж виробленої продукції на міжнародному ринку;
- в) операції на міжнародних фінансових ринках.

Специфічними суб'єктами МЕВ є такі міжнародні підприємства:

- багатонаціональні корпорації (міжнародні за капіталом, управлінням і сферами діяльності);
- міжнародні СП (підприємства, які об'єднують різнонаціональних партнерів в інвестуванні, керуванні підприємством, розподілі прибутків і ризиків).

Суб'єктами МЕВ також є ТНК, об'єднання фізичних осіб, юридичних осіб, фізичних і юридичних осіб, представники зарубіжних фірм, місцеві органи влади, інші держави, що діють через своїх представників на території певної країни.

1.5 Принципи й особливості механізму МЕВ

Механізм МЕВ — це сукупність соціально-економічних та організаційно-правових норм і умов їх функціонування. Визначальною характеристикою механізму МЕВ є суть ринкового механізму з усіма його властивостями. Основою його функціонування є дія базових ринкових законів і механізмів, таких, як ціноутворення, попит і пропозиція, конкуренція тощо.

Основні економічні закони розвитку МЕВ і світового господарства:

1 Закон вартості — об'єктивний економічний закон товарного виробництва, згідно з яким обмін товарів здійснюється на засадах суспільно необхідних витрат праці, це — закон еквівалентного (рівноцінного) обміну товарів. Різниця між інтернаціональними й національними витратами становить величину економічної вигоди країни з більш продуктивною працею.

2 Закон попиту і пропозиції — чим більша пропозиція товарів, тим меншим є попит і нижчими ціни на товари, і навпаки.

3 Закон нерівномірного економічного розвитку. Форми прояву закону:

- нерівномірна участь країн у світовій торгівлі;
- поділ країн на експортерів та імпортерів різних рівнів;
- дискримінація окремих країн у світовій торгівлі.

4 Закон міжнародної конкуренції — зумовлює конкурентну боротьбу між суб'єктами світового господарства. Цей закон потребує постійного вдосконалення товарів і зменшення витрат на виробництво.

5 Закон інтернаціоналізації господарського життя — виявляється у посиленні економічної єдності й взаємозалежності між країнами в розвитку процесів глобалізації, потребує розвитку постійних і тісних зв'язків між суб'єктами СГ.

6 Закон міжнародного поділу праці — вищий ступінь поділу праці, пов'язаний з її виходом за межі господарства окремої країни; це — спеціалізація і кооперація окремих країн на виробництві окремих товарів для обміну ними.

7 Закон міжнародної економічної інтеграції.

8 Закон пропорційності розвитку — існують структурні елементи й відповідне співвідношення між ними.

9 Закон відповідності продуктивних сил характеру розвитку виробничих відносин — рівень розвитку виробничих сил визначає форму розвитку виробничих відносин.

10 Закон підвищення продуктивності праці — постійне зменшення витрат на виробництво одиниці продукції зумовлює збільшення виробництва.

11. Закон нагромадження — необхідність капіталізації частини доходів з метою розвитку МЕВ, виявляється в інвестиціях.

Принципи функціонування МЕВ фіксуються у відповідних міжнародних і національних законодавчих актах. Найбільш повно їх відображено в декларації ООН «Новий економічний порядок». Серед них, зокрема, найважливішими є такі:

- суверенітет — право на здійснення внутрішньої і зовнішньої політики окремими державами;
- мирне співіснування — право держав на мирне розв'язання суперечок;
- рівність;
- співробітництво держав з метою розвитку;
- невторчання — виключення можливості застосування тиску, різних економічних санкцій, уведення обмежень;
- добросовісне виконання міжнародних зобов'язань;
- взаємна вигода;
- розвиток міжнародних економічних відносин — держави мають сприяти розвитку МЕВ;
- юридична рівність і недопущення економічної дискримінації прав — кожна країна має право на рівні умови в МЕВ;
- свобода вибору форм організації ЗЕД — держава лише регулює ЗЕД, немає монополії держави на ЗЕД;
- невід'ємний суверенітет держав з приводу їх ресурсів і економічної діяльності — право держав на володіння й використання своїх ресурсів;
- найбільше сприяння — надання країною іншій країні пільгового режиму співробітництва;
- національний режим при здійсненні МЕВ — прирівнювання прав іноземних суб'єктів ЗЕД до національних;
- однакові вимоги щодо виконання національного законодавства для всіх суб'єктів МЕВ.

Ринок для учасників МЕВ — це сукупність правових норм, організаційно-економічних, елементів, які формують умови для укладення взаємовигідних договорів купівлі-продажу товарів або послуг, руху факторів виробництва.

Основу діяльності учасників МБВ становить маркетинговий підхід. Вивчення економічних, природно-кліматичних, екологічних, соціокультурних, правових, релігійно-етнічних та інших факторів і умов країни, до якої експортується товар або послуга, — обов'язкова умова успіху. Така сама робота має проводитися й стосовно імпорту.

Постачальник повинен опрацювати такі основні елементи:

- способи й маршрути транспортування;
- можливість використання інфраструктури країни й фірми-імпортера;

- доцільність використання посередників;
- доцільність і можливість формування власної системи збуту (представництв, дистриб'юторів, дилерських структур, магазинів, складів і т. ін.).

Велике значення у здійсненні МЕВ мають реклама, індивідуальні продажі, матеріально-грошове заохочення посередників, цінова політика.

Без сумніву, важливою складовою зовнішньоекономічної діяльності є аналіз конкурентного середовища в країні — майбутньому споживачеві продукції або послуг.

Особливості МЕВ як сфери ринкових відносин, включаючи і їх механізм, впливають також з інших суттєвих факторів:

- по-перше, це просторові межі світового ринку й проблеми, що виникають насамперед з транспортними витратами;
- по-друге, менша мобільність ресурсів, зокрема земельних і трудових, вплив на які здійснює державна політика країн-учасниць МЕВ;
- по-третє, використання в МЕВ національних валют створює певні, часто значні перепони для їх розвитку;
- по-четверте, міжнародна стандартизація і сертифікація, що потребує додаткових витрат, часто значних, ставить додаткові перепони.

Наведені обставини визначають специфіку механізму реалізації МЕВ.

Одним із суттєвих аспектів механізму МЕВ є інформаційне середовище. Немає сумніву, що це — вирішальний момент, який необхідно враховувати під час підписання контрактів, особливо довготермінових. У зв'язку з цим важливим є вміння використовувати інформаційний простір на користь тієї чи іншої фірми.

Контрольні запитання

1. Дайте означення предмету міжнародних економічних відносин і його структури.
2. Опишіть основні тенденції й етапи розвитку світового господарства.
3. Сформулюйте основи міжнародних економічних відносин.
2. Наведіть приклади об'єктів і суб'єктів МЕВ.
3. Сформулюйте принципи й особливості механізму МЕВ.
4. Що є основою формування міжнародної економіки?
5. Поясніть суть і структуру міжнародного поділу праці.
6. Опишіть структуру світового господарства.

2 МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ Й ПОСЛУГАМИ. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Й ПОКАЗНИКИ

2.1 Світова торгівля та її основні показники

Міжнародна торгівля є однією з головних та історично найпершою формою міжнародних економічних відносин і посідає особливе місце в складній системі світогосподарських зв'язків, опосередковуючи майже всі види міжнародного співробітництва, включаючи спільну виробничу діяльність різнонаціональних суб'єктів.

Виокремлюють декілька форм міжнародної торгівлі.

За критерієм об'єкта міжнародна торгівля поділяється на торгівлю сировиною, паливом, продовольчими товарами, напівфабрикатами, готовими виробами виробничого й невиробничого призначення, об'єктами інтелектуальної власності, послугами (виробничими, транспортними, експедиторськими, консультаційними, посередницькими, туристичними, маркетинговими й ін.).

За критерієм взаємодії суб'єктів міжнародна торгівля поділяється на традиційну торгівлю (експорт, імпорт товарів і послуг); торгівлю спеціалізованою продукцією, що здійснюється на основі довгострокових угод; зустрічну торгівлю (бартер, операції з давальницькою сировиною, операції на компенсаційній основі).

За критерієм регулювання міжнародна торгівля поділяється на звичайну (здійснення регулювання у повній відповідності до національного законодавства, що базується на відсутності державної монополії на зовнішню торгівлю й на праві на цю торгівлю фізичних, юридичних осіб і державних установ); дискримінаційну (упровадження державних обмежень на експортно-імпорتنі операції) і преференційну (торгівля, при здійсненні якої застосовуються податкові, митні пільги) торгівлю.

Міжнародна торгівля — це прояв світового товарного ринку. Сучасний світовий ринок — це насамперед сфера обміну, яка охоплює сукупний товарний обіг країн-учасниць світового співтовариства.

Світовий ринок товарів і послуг можна систематизувати за багатьма ознаками. На рисунку 2.1 виокремлено основні з тих, які визначають «сучасне обличчя» світового ринку товарів і послуг.

За прийнятими у світі стандартами статистики, ключовим моментом у визнанні торгівлі міжнародною є продаж товару – експорт. Цілком зрозуміло, що серед найбільших світових експортерів домінують країни з розвинутою ринковою економікою. Традиційно це Європейський Союз, КНР, США, Німеччина, Японія тощо. Однак серед країн-лідерів у світовому експорті й таких, що найбільш динамічно розвивають зовнішню торгівлю, є країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою (таблиця 2.1).

Рисунок 2.1 — Систематизація ринків товарів і послуг

Таблиця 2.1 — Найбільш успішні країни серед світових експортерів

Питома вага у світовому експорті станом на 2015 рік	Країни, частка яких у світовому експорті за період 1985—2015 рр. зросла найбільше
Європейський Союз	Китай
КНР	Сполучені Штати Америки
США	Південна Корея
Німеччина	Мексика
Японія	Малайзія
Республіка Корея	Ірландія
Франція	Таїланд
Гонконг	Тайвань
Нідерланди	Сінгапур
Італія	Іспанія

Закінчення таблиці 2.1

Питома вага у світовому експорті станом на 2015 рік	Країни, частка яких у світовому експорті за період 1985—2015 рр. зросла найбільше
Великобританія	Філіппіни
Канада	Угорщина
Мексика	В'єтнам
Сінгапур	Індія
ОАЕ	Ізраїль
Китайська Республіка (Тайвань)	Польща
Швейцарія	Туреччина
Індія	Чеська Республіка
Іспанія	Чилі
Росія	Португалія

Незмінною за останні 15—20 років зберігається частка у виробництві основних груп розвинених країн (70—76 %), таких, що розвиваються (20—24 %), і колишніх соціалістичних країн (6—8 %).

Основні показники, що використовуються в аналізі міжнародної торгівлі, показано на рисунку 2.2.

Рисунок 2.2 — Система показників зовнішньої торгівлі

Показники обсягу міжнародних торговельних відносин (МТВ):

1. Експорт — вивезення товару з країни.
2. Імпорт — увезення товару до країни.
3. Зовнішньоторговельний оборот — сукупний обсяг експорту й імпорту за певний період часу.
4. Фізичний обсяг МТВ — оцінювання обсягу експорту й імпорту в постійних цінах у межах одного періоду.
5. Генеральна торгівля — вартість зовнішньоторговельного обороту й обороту транзитних товарів.
6. Спеціальна торгівля — чистий зовнішньоторговельний оборот, тобто вивезення з країни або ввезення до неї продукції.
7. Реекспорт — вивезення раніше ввезеного товару, що не підлягав обробленню.
8. Реімпорт — увезення, раніше вивезених товарів, що не підлягали обробленню.

Показники структури МТВ:

1. Товарна структура експорту й імпорту.
 2. Індекс диверсифікації.
 3. Регіональна структура експорту й імпорту.
 4. Індекс географічної концентрації експорту й імпорту.
3. Показники динаміки МТВ:
- темпи зростання експорту;
 - темпи зростання імпорту й зовнішньоторговельного обороту;
 - темпи приросту МТВ;
 - темпи приросту експорту;
 - темпи приросту імпорту й зовнішньоторговельного обороту.
4. Показники результативності МТВ:
- сальдо торгового балансу — різниця між обсягом товарів експорту й імпорту тієї чи іншої країни;
 - сальдо балансу послуг;
 - експорт на душу населення.

З аналізу міжнародної торгівлі випливає, що відбулися суттєві зрушення в структурі. Зменшення частки сировини пояснюється такими основними факторами:

- розширення виробництва синтетичних виробів-замінників;
- більше використання вітчизняної сировини;
- перехід на ресурсощадні технології;
- високі темпи збільшення частки готових виробів у зовнішньоторговельному обороті.

Водночас різко збільшилася торгівля мінеральним паливом — нафтою й газом. Це зумовлено розвитком хімічної промисловості, де газ і нафта — важлива сировина, і зміненням у структурі паливно-екоенергетичного балансу.

Якщо раніше в міжнародному товарообігу переважали сировинні товари й кінцева продукція, то в сучасних умовах дедалі більшого значення набуває обмін напівфабрикатами, проміжними формами виробів, окремими частинами кінцевого продукту.

Характерною рисою міжнародної торгівлі є інтелектуалізація товарів. В експорті промислово розвинених країн збільшується частка високотехнологічної продукції, яка в США, Швейцарії і Японії становить понад 20 %, у ФРН і Франції — близько 15 %. Особливо швидко, як уже зазначалося, збільшується торгівля виробами мікроелектроніки.

Останніми роками в міжнародній торгівлі чітко простежується тенденція перевищення темпів збільшення експорту високотехнологічної продукції з країн, що розвиваються, порівняно з цим показником стосовно розвинутих країн. 2015 року загальний обсяг експорту високотехнологічних товарів країн, що розвиваються, становив 450 млрд дол., перевищивши на 64 млрд дол. експорт сировинних товарів.

Важливо під час аналізу міжнародної торгівлі враховувати значне збільшення частки послуг (так званого невидимого експорту), до яких належать послуги міжнародного й транзитного транспорту, туризм, послуги банківських і страхових компаній, платежі за патенти й ліцензії, авторські гонорари, доходи від реклами, послуги з навчання, програмне забезпечення обчислювальної техніки і т. ін. Якщо 1970 року обсяг світового експорту послуг становив 80 млрд. дол., то 2015 року — 1,17 трлн дол., тобто більше 20 % вартості експортної товарної маси. На послуги припадає понад 40 % експорту США, 46 % — експорту Англії. Частка розвинених країн в експорті послуг сьогодні становить близько 80 %.

Характерною рисою світового ринку є тенденція до витиснення середніх і дрібних експортерів та імпортерів. Уже у 80-ті роки американський експорт, пов'язаний з діяльністю ТНК, становив 84 % всього експорту країни і 60 % імпорту. Аналогічна картина виявляється і в інших країнах.

Зовнішня торгівля часто використовується для досягнення певних політичних цілей. Економічне ембарго, або обмеження державою поставок певної продукції, часто проводиться з метою політичного тиску. Загальна тенденція зовнішньої торгівлі — її лібералізація. За результатом переговорів у межах СОТ середній рівень митних податків удалося зменшити до рівня 5 % їх вартості. Однак така тенденція є неоднозначною. Ринок душить і викидає на узбіччя неконкурентоспроможні галузі й виробництва. Це є особливо актуальним для України. Тут потрібна зважена державна політика, яка б оптимально поєднувала відкритість і протекціоністські важелі.

Однак сьогодні жодна з країн — ні велика, ні мала — не може успішно розвиватися без налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, а для нових індустріальних країн зовнішня торгівля стала визначальним фактором економічного зростання.

2.2 Особливості зовнішньоторгової політики в сучасних умовах

Світове економічне господарство останніми десятиліттями характеризується підвищенням значення міжнародної торгівлі товарами, яка все більш істотно впливає на розвиток національних економік держав і світового господарства в цілому. В умовах науково-технічного прогресу й подальшого поглиблення поділу праці під впливом закону потреб, що зростають, зовнішня торгівля товарами стає основним фактором в забезпеченні конкурентоспроможності економіки держав, збільшенні інвестицій, набуває все більшого значення в соціальному житті країн, підвищуючи рівень добробуту народу, вирішуючи проблему працевлаштування.

Основні принципи регулювання МТВ:

1 Протекціонізм — державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом збільшення кількості обмежень у торгівлі.

Види протекціонізму:

- вибірковий (селективний);
- колективний;
- прихований;
- монопольний.

2 Лібералізація — політика, спрямована на відкриття внутрішнього ринку для іноземних конкурентів шляхом зменшення кількості обмежень у торгівлі.

Форми лібералізації:

- здійснення вільної торгівлі, тобто без втручання держави в розвиток торговельних відносин між суб'єктами світового господарства;
- застосування режиму найбільшого сприяння (режим РНС), тобто надання податкових, митних пільг для суб'єктів зовнішньоторговельних відносин.

Рівні регулювання МТВ:

1 Фірмовий — угоди між компаніями про розподіл ринків сировини, матеріалів, збуту товарів, сфер впливу, цінової політики.

2 Національний — зовнішня торгівля кожної країни здійснюється відповідно до національно-правового забезпечення регулювання ЗЕД.

3 Міжнаціональний — укладення відповідних угод між державами, групами держав.

4 Наднаціональний — реалізація стратегії світової спільноти або заходи з регулювання МТ шляхом створення міжнародних спеціальних інституційних структур, відповідних угод.

Якщо в 50-х роках ХХ ст. середній обсяг митних зборів у Європі й США становив 30—40 %, то в 70-х роках він зменшився до 7—10 %, а тепер дорівнює 3—5 %.

Однак потрібно мати на увазі, що зниження митних бар'єрів зовсім не означає зменшення регулювання, тим паче його ліквідацію. Характерною ознакою регулювання є регіоналізація протекціоністської політики.

Якщо ж зробити загальний висновок стосовно розвитку зовнішньої торгівлі, можна сказати, що на сучасному етапі все-таки перемагає її лібералізація за умови використання більш гнучкої протекціоністської політики.

2.3 Національний механізм регулювання зовнішньоторгових відносин

Регулювання міжнародної торгівлі здійснюється насамперед на державному рівні і може бути одностороннім, двостороннім і багатостороннім – тобто в цьому процесі можуть брати участь і одна держава, і кілька держав. Інструменти регулювання міжнародної торгівлі на національному рівні поділяються на тарифні – такі, що пов'язані з митним тарифом, і нетарифні – усі інші обмеження. Тарифні (економічні) методи — збір коштів у вигляді податків, що сплачуються під час перетину товаром митниці, — поділяються на такі:

а) прями:

- збори митного тарифу;

- податки й збори, імпорتنі депозити, які підвищують ціни на імпорتنі товари;

б) опосередковані:

- стимулювання НТП;

- податкові важелі;

- кредитна політика;

- дотації і гарантії держави щодо експорту.

На практиці митний тариф може мати дві форми – у вигляді специфічного й адвалерного мита.

Специфічний тариф – це фіксований митний тариф, величина якого встановлюється в певній сумі, яка стягується з певної кількості товару (партії в штуках, вагової одиниці). Це означає, що за кожну одиницю товару імпортер має сплатити певне мито, наприклад 80 дол. США за телефон або тонну жита.

Адвалерний тариф – це мито, яке нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, що обкладаються митом, розмір якого визначається як фіксована частка вартості імпортованого товару, наприклад 20 %. Іншими словами, якщо товар коштує 300 дол. США, то імпортер має сплатити мито в розмірі 60 дол. США.

Нетарифні (адміністративні) методи – це економічні й адміністративні заходи, спрямовані на обмеження зовнішньої торгівлі, які застосовує держава:

- кількісні ліміти;

- система дозволів (ліцензії) і заборон (ембарго) на імпорт або експорт;
- специфічні технічні вимоги до товару або упаковки;
- свідомі бюрократичні ускладнення митних процедур.

Між наведеними групами засобів регулювання зовнішньої торгівлі мають місце принципові відмінності. Під час використання економічних засобів кінцеве право вибору між місцевим та імпортним товаром або послугами зберігається за споживачем. У виборі він керується ціною, якістю, умовами поставки продукції або наданих ресурсів і послуг. У випадках використання адміністративних засобів порушується ринковий механізм, зменшується асортимент товарів і послуг і фактично силовим методом нав'язується вибір продукції або послуг споживачеві на користь вітчизняних.

У сучасних умовах у міжнародній практиці застосовується ліквідація адміністративних інструментів регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Нетарифне регулювання застосовується зазвичай у виняткових випадках, коли потрібно захистити національну економіку.

Імпортні квоти не обов'язково призначалися й призначаються для захисту вітчизняних виробників. Японія, наприклад, зберігає квотування на деякі сільськогосподарські продукти, які на території країни не виробляються. Квотування імпорту є засобом впливу під час ведення переговорів щодо збуту японської експортної продукції, дає змогу захиститися від надмірної залежності від однієї з країн щодо тих чи інших товарів або товарних груп.

Специфічним видом квотування, який зовсім забороняє торгівлю, є ембарго. Ембарго може бути накладено як на експорт, так і на імпорт окремих товарів, а також на всі товари, які постачаються в окремі країни. Зазвичай, це — політична акція, але за своїми наслідками — економічна.

Особливе значення в системі нетарифних методів регулювання мають стандарти, які виконують функцію блокування збуту продукції зарубіжного виробництва. Ці стандарти часто вводяться під рекламою захисту здоров'я і безпеки місцевого населення.

Специфічним методом регулювання зовнішньої торгівлі є імпорт під депозити у формі застави, яку імпортер повинен внести в банк на певний термін, — безвідсотковий вклад у сумі, що дорівнює всій або частині вартості імпортного товару. Таким чином заморожується капітал і обмежується платоспроможність.

Поряд із безпосередньо митними податками низка малорозвинених країн включає до фінансових зборів адміністративні та інші внутрішні податки.

З допомогою тарифів у переважній більшості перш за все вирішується проблема захисту національного виробника. Це стосується насамперед імпорту високотехнологічної продукції, при цьому особливо не протидіють увезенню сировини. Таку митну політику називають тарифною

ескалацією - підвищенням рівня митних бар'єрів на імпорتنі товари в міру збільшення ступеня їх оброблення. Оптимальними тарифними ставками вважаються такі, що найбільш повно забезпечують реалізацію національного економічного інтересу.

2.4 Ринок послуг і його місце в міжнародних економічних відносинах

У сучасних умовах дедалі більшого значення в соціально-економічному житті набуває сфера послуг. Тож під широким терміном «міжнародна торгівля» можна розуміти не тільки відношення купівлі-продажу товарів, а й послуг.

Світовий ринок послуг — це система міжнародних відносин у сфері обміну, де основним товарним об'єктом є різноманітні види послуг, яка існує на основі міжнародного поділу праці. Послуга — це продукт праці, створений унаслідок угоди про купівлю-продаж, у якого немає речової форми.

За останні десятиліття темпи збільшення наданих послуг значно випереджали показники інших галузей. Умовами розвитку світового ринку послуг стали:

- науково-технічний прогрес (інтелектуальні послуги);
- ускладнення виробництва;
- насичення ринків товарами (торговельні послуги);
- інформаційний бум;
- нові наукові відкриття (ноу-хау);
- збільшення кількості компаній з надання послуг;
- прискорений розвиток нових видів транспорту;
- підвищення частки нових видів послуг (банківських, страхових, посередницьких).

Міжнародна торгівля товарами й торгівля послугами тісно пов'язані між собою. При поставках за рубіж товарів виникає все більше послуг, починаючи з аналізу ринків і закінчуючи транспортуванням товарів. Багато видів послуг, що надходять у міжнародний обіг, додаються до експорту й імпорту товарів. Водночас міжнародна торгівля послугами має деякі особливості порівняно з традиційною товарною торгівлею.

Поява і розвиток світового ринку послуг, окрім причин, які наводилися вище, значною мірою обумовлені розвитком національних економік, що привело до збільшення обсягів світової торгівлі. Зі свого боку, це призвело до загострення конкуренції, у тому числі національної. Продажі на світовому ринку дедалі більше супроводжуються наданням виробничих послуг, послуг у транспортуванні, страхуванні, консалтингу й т. ін. Усе це й обумовило те, що сьогодні значний сегмент світової торгівлі займає сформований ринок послуг, так званий невидимий сегмент світової торгівлі. Послуги на відміну від товарів виробляються й споживаються

одночасно і не підлягають зберіганню. У зв'язку з цим часто потрібна присутність за рубежом безпосередніх виробників послуг або іноземних споживачів у країні виробництва послуг. Виокремлюють чотири способи міжнародної торгівлі послугами:

Трансгранична торгівля, тобто ситуація, коли продавець і покупець послуги не переміщуються через кордон, його перетинає тільки послуга. Такий спосіб продажу послуг значно наближений до продажу товарів у міжнародній торгівлі, наприклад надання юридичних консультацій з-за кордону телефоном (або факсом) або участь у кореспондентській навчальній програмі зарубіжного навчального закладу.

Споживання за рубежом, тобто ситуація, коли споживач з однієї країни придбаває й споживає послугу на території іншої країни. У цьому випадку відмінність порівняно з торгівлею товарами полягає в тому, що послуга й продавець послуги не переміщуються через кордон, її перетинає споживач послуги, наприклад виїзд за рубіж на навчання або для лікування.

Торгова присутність у країні надання послуги, тобто ситуація, коли фірма, що надає послугу, перетинає кордон і, знаходячись на території певної країни, відкриває представництво (або дочірню фірму), через яке здійснює надання послуги. Сама послуга і її споживач у цьому випадку через кордон не переміщуються.

Присутність фізичних осіб, що надають послугу, тобто ситуація, коли послугу поміщено безпосередньо в діяльність людей, які приїжджають з інших країн до країни, де знаходиться її споживач, наприклад приїзд архітектора або персоналу зарубіжного банку, що відкриває своє представництво в певній країні.

Послуги є дуже різноманітними, а сфера їх застосування розширюється з кожним роком. Одним із показників розвитку країни є значення, яке має сфера послуг у національній економіці.

Відповідно до положення СОТ усі послуги підрозділяють на 12 секторів:

- послуги для бізнесу;
- будівельні послуги;
- послуги зв'язку (поштові, кур'єрські й телекомунікаційні);
- дистриб'юційні послуги (послуги торгових агентів, роздрібна й оптова торгівля, франчайзинг);
- транспортні послуги;
- фінансові послуги;
- освітні послуги;
- послуги з охорони здоров'я;
- туристичні послуги;
- рекреаційні послуги;
- послуги з охорони довкілля;
- інші послуги.

На світовому ринку послуг домінує вісім провідних країн, на які припадає 2/3 світового експорту послуг і понад 50 % імпорту. Частка розвинених країни в експорті послуг становить 80 %. Частка першої п'ятірки становить понад 60 % експорту. На частку чотирьох країн — США, Англії, ФРН, Франції — припадає 44 % світового експорту послуг.

Займаючи значну частку на світовому ринку, водночас будучи вкрай різними як за формою, так і за змістом, послуги не створюють єдиного комплексного ринку, який характеризується наявністю загальних ознак. Разом з тим можна говорити про наявність важливих тенденцій, характерних для цього ринку.

Важливою ознакою сучасного ринку послуг є концентрація і централізація капіталу у певній сфері. На зміну дрібним і середнім фірмам, які домінували на зовнішньому ринку в недалекому минулому, масово вийшли на ринок транснаціональні корпорації, які змогли технологічно придушити середні й дрібні фірми.

Другою важливою ознакою є те, що виникнення ТНК у сфері послуг призвело до її розмивання, а також до розмивання меж між окремими видами послуг. Банки, наприклад, стали випускати кредитні картки, виконувати функції транспортних агентів.

Третя особливість полягає в тому, що послуги перетворилися на складовий елемент внутрішньовиробничої діяльності ТНК (післяпродажне обслуговування продукції). Постало питання про необхідність регулювання ринку послуг на міжнародному, регіональному й галузевому рівнях.

Майже всі міжнародні потоки послуг є об'єктом регулювання міжнародних організацій.

Держави різними засобами обмежують і регулюють міжнародну торгівлю послугами. До таких засобів належать:

- обмеження на пересування людей і на їх право здійснювати фахову практику за кордоном;
- податкові норми й правила переказу валюти за кордон, що на практиці призводить до відсутності іноземних джерел послуг;
- обмежувальна практика ліцензування або сертифікації, наприклад ліцензування телевізійних станцій або надання іноземним літакам права приземлятися на своїй території;
- обмеження на створення іноземцями підприємств з надання послуг;
- існування монополій на надання певних послуг, визнаних державою, а іноді навіть здійснюваних нею;
- заборона державним органам закуповувати іноземні послуги;
- обов'язкові вимоги використовувати місцеві підприємства з надання певних послуг;
- заборона передавати у власність іноземцям приміщення, устаткування тощо, необхідні для надання послуг;

- неофіційна, але дуже ефективна бюрократична протидія роботі іноземних (або контрольованих іноземцями) підприємств, що надають послуги.

Сфера послуг зазвичай більшою мірою захищена державою від іноземної конкуренції, ніж сфера матеріального виробництва. Донині в міжнародному масштабі регулювання в цій сфері відбувалося тільки в межах спеціалізованих організацій, зокрема кодексів, вироблених в ОЕСР, а з 1 січня 1995 року Угода про регулювання торгівлі послугами увійшла як невід'ємна складова частина до Всесвітньої торгової організації.

Контрольні запитання

1. Наведіть основні показники світової торгівлі.
2. Сформулюйте особливості зовнішньоторгової політики в сучасних умовах.
3. Дайте означення національним механізмам регулювання зовнішньоторгових відносин.
4. У чому полягає багатостороннє регулювання зовнішньої торгівлі?
5. Дайте означення ринку послуг і визначіть його місце в міжнародних економічних відносинах.

3 МІЖНАРОДНИЙ РИНОК КАПІТАЛІВ: СУТЬ, МЕХАНІЗМ І ФОРМИ

3.1 Суть міжнародного руху капіталу і його форми

Суть вивезення капіталу, як відомо, полягає в тому, що за кордон переноситься вже не акт реалізації прибутку, доданий до ціни експортних товарів, а власне процес його створення.

Міжнародний рух капіталу (МРК) — це рух одного з факторів виробництва, переміщення капіталу за межі національних кордонів.

Капітал — це грошові й матеріальні засоби, що використовуються в суспільному виробництві з метою отримання прибутку.

Особлива увага в цьому випадку приділяється ринку як універсальній цінності з визнанням національної специфіки його функціонування в окремих країнах. Крім того, пріоритет у «правилах гри» надається міжнародному рівню, який поступово «благотворно» впливає на національну економіку. З позиції політекономічного підходу МРК — це переміщення відносно надлишкового капіталу за межі державних кордонів з метою отримання прибутку шляхом використання виробничих, матеріальних і трудових ресурсів країни, куди ввозиться капітал. За такого підходу ринок — уже не суб'єкт, а об'єкт, засіб досягнення певних цілей, у тому числі політичних, на національному, регіональному й міжнародному рівнях.

Наведені підходи обумовлюють і різне трактування цієї категорії. Сьогодні в економічній літературі цей процес визначається:

- як рух капіталу;
- вивезення капіталу;
- перелив капіталу;
- міграція капіталу.

Водночас це не що інше, як форми однієї і тієї ж категорії з дещо відмінним семантичним забарвленням, а суть категорії в кожному з варіантів полягає у вилученні частини матеріальних або фінансових ресурсів з обігу однієї країни і включення їх у виробничий процес іншої. Таким чином, якщо при продажу експортних товарів іде одноразова реалізація прибутку, то при експорті капіталу прибуток привласнюється доти, доки капітал знаходиться у власності його експортера.

Основною причиною міжнародного руху капіталу є відмінності в обсязі отриманого прибутку, доступі до технологій тощо. Поряд з цим діють і інші чинники, на яких акцентується увага в різних теоріях.

Теорія ринкової влади — суб'єкт інвестиційної діяльності, який вивозить капітал, керується прагненням домінувати на ринку й досягнути ринкової влади. Іноземне інвестування здійснюється з метою придушення конкуренції і збереження контролю над ринком.

Теорія інтернаціоналізації — кожна фірма має на меті мінімізацію трансакційних витрат (витрат на укладання угод). Зі зменшенням трансакційних витрат операції фірм починають набирати «внутрішнього характеру», тобто відбувається інтернаціоналізація ринків.

Концепція конкурентоспроможності галузі — міжнародний рух капіталу пояснюється посиленням конкуренції технологічного характеру між суб'єктами ринку капіталів.

У концепції технологічного нагромадження міжнародний рух капіталу розглядається як наслідок розвитку технології, інноваційного процесу.

Концепція оборони національного суверенітету ґрунтується на тому, що збільшення зарубіжних інвестицій у національній економіці може спричинити зменшення частки внутрішнього виробництва.

Концепція валютного простору — головним стимулом переведення виробничих потужностей (капіталу в матеріальній формі) за кордон є наявність конкурентних переваг щодо країни-реципієнта.

Вивезення приватного капіталу — це переміщення за кордон матеріальних цінностей і грошових коштів, які належать приватним особам.

Вивезення державного капіталу — це переміщення за кордон матеріальних цінностей і грошових коштів, які належать державі.

Вивезення підприємницького капіталу — довгострокові зарубіжні інвестиції, які ведуть до створення за кордоном філій, дочірніх підприємств, компаній.

Вивезення позикового капіталу — експорт капіталу, який надається в позику під відсотки.

Прямі інвестиції — капіталовкладення в підприємства за кордоном з метою отримання підприємницького доходу й контролю над ними з боку інвестора.

Портфельні інвестиції — капіталовкладення в іноземні цінні папери (акції) з метою отримання доходу (дивідендів).

Міжнародний кредит — позики в грошовій або товарній формі, які надаються кредиторами однієї сторони позичальникові іншої сторони на певних умовах. Мета міжнародного кредиту — отримати максимальний дохід у відсотках на суму кредиту.

Принципи міжнародного кредиту:

- а) терміновість — кредити надаються на певний термін;
- б) поворотність — повернення грошей власникові;
- в) платність — плата за користування кредитом;
- г) забезпеченість — гарантії одержувача кредиту (види гарантій: матеріальні, урядові);
- д) цільовий характер міжнародного кредиту, зазвичай надається під вирішення конкретних техніко-економічно обґрунтованих завдань.

Пільговий міжнародний кредит (МК), що надається на пільгових умовах:

- на тривалий термін;
- за заниженими ставками у відсотках;
- безвідсотковий кредит.

Частка держав у вивозі капіталу становить близько 30 %, а кредити міжнародних фінансових організацій — майже 10 %. Державний капітал експортується в таких формах:

- субсидії без повернення й дотації найменш розвиненим країнам;
- державні довгострокові кредити на розвиток (26—40 років);
- державні комерційні кредити;
- державні гарантії приватних кредитів.

Систематизацію основних форм і цілей вивезення капіталу за рубіж наведено на рисунку 3.1.

Останніми десятиліттями спостерігається значне збільшення вивезення капіталу. Це пояснюється кількома причинами, найбільш значущими з яких є такі:

- виникнення можливостей більш вигідного вкладення капіталу за рубежем;
- відносний надлишок капіталу на національних ринках, що перешкоджає високоприбутковому його використанню;
- попит на капітал, який не збігається з його пропозицією в різних ланках світового господарства, що зумовлено нерівномірністю економічного розвитку держав;

- різниця у витратах виробництва в різних країнах унаслідок різниці у вартості сировини, енергії, заробітної плати тощо;
- інтернаціоналізація виробництва;
- заінтересованість у природних ресурсах інших країн для забезпечення сировиною своїх підприємств;
- відмінності в екологічних нормативах і стандартах різних країн, що сприяє вивезенню або створенню екологічно шкідливих виробництв у інших країнах для забезпечення своїх потреб;
- бажання обійти тарифні й нетарифні бар'єри, які є у звичайному комерційному експорті;
- захист грошей від інфляції;
- технологічне лідерство, що сприяє поширенню найновіших технологій;
- необхідність технічного переозброєння і модернізації національних підприємств.

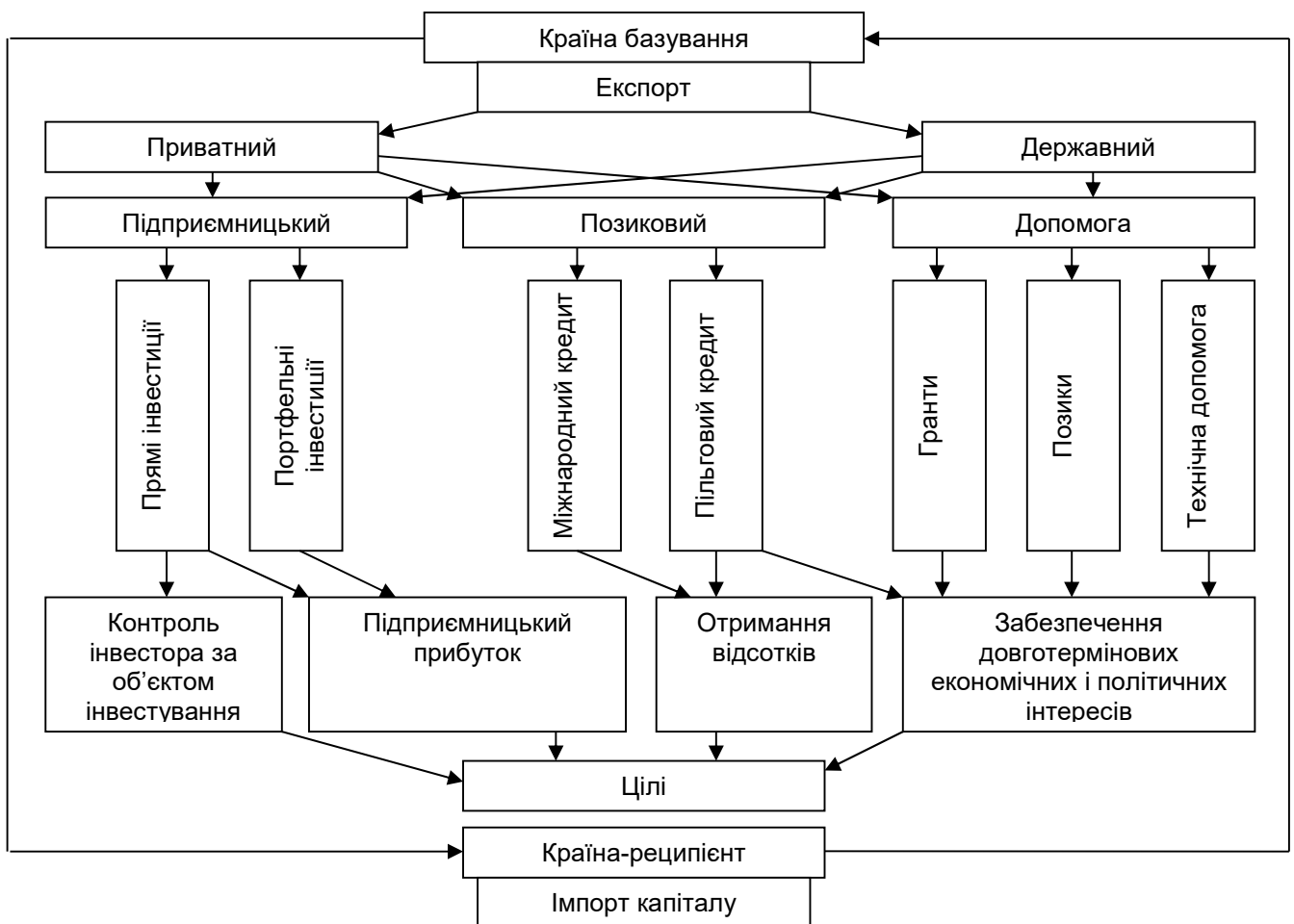

Рисунок 3.1 — Міжнародний ринок капіталів: структурно-мотиваційна схема

Суттєві зміни відбулися і в галузевій структурі вивезення капіталу. До середини 50-х років капітал вкладався переважно в добувні галузі,

починаючи з другої половини 50-х років і до середини 60-х років — в обробну промисловість і торгівлю, а з середини 60-х років переважною сферою вкладання іноземного капіталу стали новітні технології і сфера послуг. Крім експорту капіталу, який здійснюється приватними структурами, на ринку капіталів значне місце й активну позицію займають держави.

У сучасних умовах важко виокремити країни, які є тільки експортерами або імпортерами капіталу. Серед розвинених країн немає жодної, яка б була чистим експортером або чистим імпортером капіталу.

Кредити міжнародних фінансових організацій хоча й мають невелику частку в обсязі вивезеного капіталу, однак відіграють важливу роль своєрідного «лакмусового папірця»: надання МВФ якій-небудь країні кредиту є сигналом для приватного капіталу на зразок «мін немає, вхід вільний».

Взаємне проникнення капіталів в економіку приводить до утворення в окремих державах досить потужного іноземного сектора. Так, унаслідок напливу в США іноземного капіталу, який сьогодні перевищує 1,5 трильйона доларів, близько 20 % активів банків США належать іноземцям, майже три мільйони американців працюють у зарубіжних компаніях. Зі свого боку, у західноєвропейських державах значний сектор економіки належить американському капіталу.

Провідну позицію в Європі по імпорту капіталу займає Велика Британія, яка захопила певну частку інвестицій, що надходять до Європи як із Заходу, так і зі Сходу. На зарубіжні фірми в Англії припадає більше 20 % виробленої продукції, 16 % зайнятих. Водночас зарубіжні компанії становлять лише 2 % загальної кількості англійських фірм.

У світовій класифікації крупними донорами капіталу в останньому десятилітті ХХ століття були Японія, Швейцарія, США, Тайвань, Німеччина.

3.2 Прямі інвестиції та їх місце і роль у структурі іноземного інвестування

Міжнародний рух капіталу на практиці реалізується через інвестиції, які здійснюють «перехід» через державні кордони. Систематизацію міжнародних інвестицій показано на рисунку 3.2.

Міжнародні інвестиції - це довгострокові вкладення капіталу за рубежем з метою отримання прибутку.

Розрізняють дві основних форми іноземних інвестицій:

- прямі;
- портфельні.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) — це капіталовкладення в зарубіжні підприємства, які забезпечують контроль над об'єктом розміщення капіталу і відповідний дохід. За міжнародними нормами частка іноземної

участі в акціонерному капіталі фірми, що дає право такого контролю становить 25 %, за американськими — 10 %, австралійськими й канадськими — 50 %. Прямі іноземні інвестиції здійснюються у формі створення дочірніх компаній, асоційованих (змішаних) компаній, відділень, спільних підприємств тощо. Сьогодні найчастіше створюються змішані компанії із залученням місцевого капіталу.

Змішані компанії, у яких іноземному інвестору належить більше половини акцій, називають компаніями переважного володіння, а якщо 50 % іноземному інвестору і 50 % місцевому — компаніями однакового володіння, якщо іноземний інвестор має менш ніж 50 % акцій — змішаним підприємством із залученням іноземного капіталу.

Прямі іноземні інвестиції за міжнародною класифікацією поділяються на такі:

- а) вкладення компаніями в зарубіжні фірми власного капіталу (капітал філій і частка акцій у дочірніх і асоційованих компаніях);
- б) реінвестування прибутку;
- в) внутрішньокорпоративні переміщення капіталу у формі кредитів і позик між прямим інвестором і дочірніми, асоційованими компаніями й філіями.

Портфельні інвестиції — вкладення в зарубіжні підприємства або цінні папери, які приносять інвесторові відповідний дохід, але не дають права контролю над підприємством. Такими цінними паперами є акціонерні або боргові цінні папери (прості векселі, боргові зобов'язання, інструменти грошового ринку та ін.).

За характером і формами іноземні капіталовкладення є надзвичайно різноманітними.

За джерелами походження:

- державний капітал (державні позики, гранти, допомога);
- приватний капітал (інвестиції, торгові кредити, міжнародні кредити);
- міжнародних організацій;
- змішані.

За характером використання:

- підприємницькі (отримання дивіденду);
- позикові (отримання процентів).

За терміном:

- довготермінові (понад п'ять років);
- середньотермінові (1—5 років);
- короткотермінові (менше року) (таблиця 3.1).

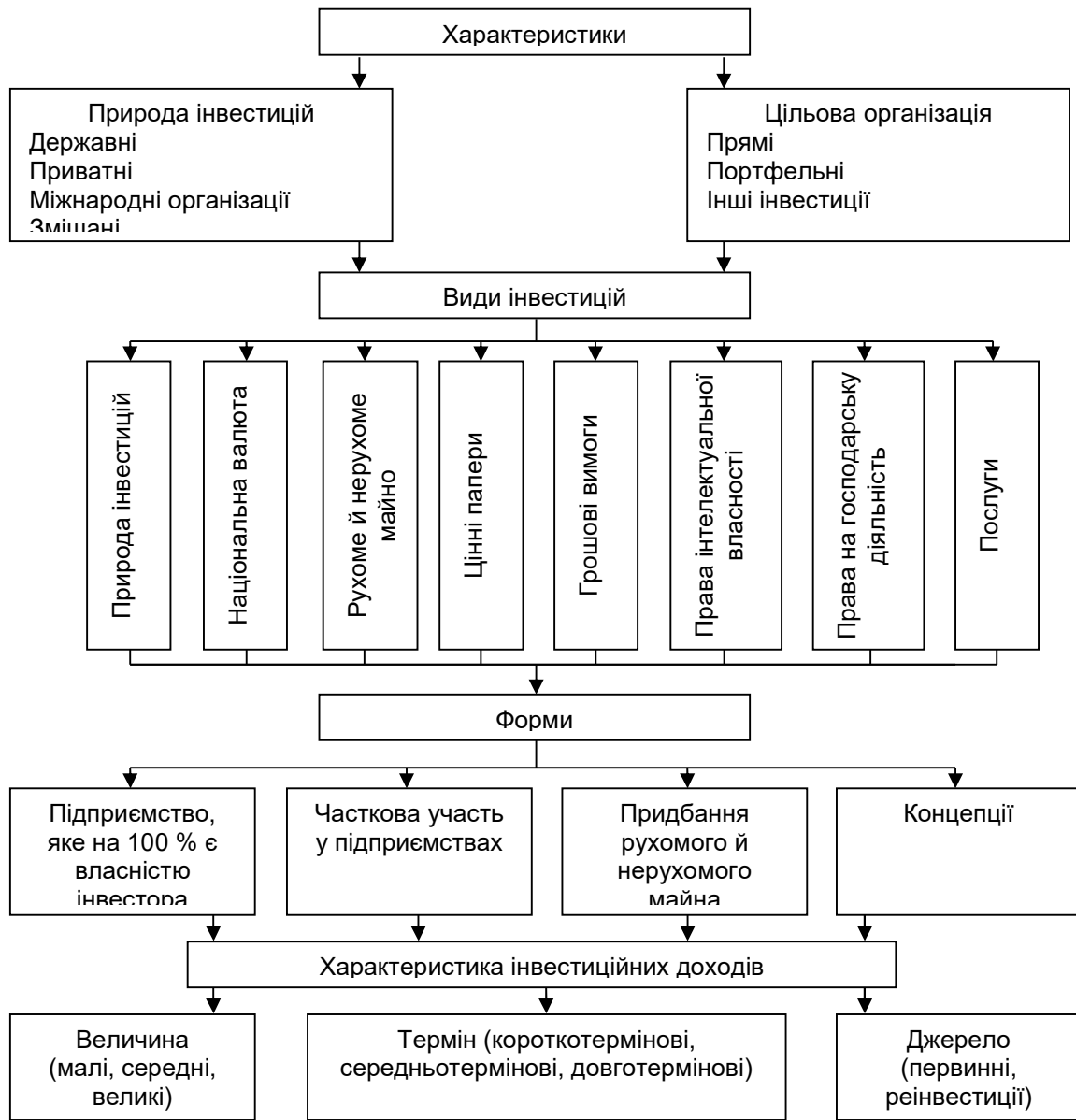

Рисунок 3.2 — Систематизація міжнародних інвестицій

Таблиця 3.1 — Відмінності між прямими й портфельними інвестиціями

Ознака	Прямі іноземні інвестиції	Портфельні інвестиції
Головна мета вивезення	Контроль зарубіжною фірмою	Отримання високих прибутків
Шляхи досягнення мети	Організація і ведення виробництва за рубежом	Придбання зарубіжних цінних паперів
Методи досягнення мети	а) повне володіння зарубіжною фірмою; б) придбання контрольного пакета акцій	Придбання такої кількості акцій, щоб не було права контролю над фірмою
Форми доходу	Підприємницький прибуток, дивіденди	Дивіденди, проценти

Слід розрізняти поняття «увезення капіталу» та «іноземні інвестиції». Увезення капіталу — періодичний приплив іноземного капіталу; іноземні інвестиції — загальна сума накопиченого іноземного капіталу в національній економіці за певний період. Ця сума може збільшуватися незалежно від того, ввозиться новий капітал чи ні. Це стосується насамперед прямих інвестицій.

Інвестування може здійснюватися різними методами:

- розвиток контрактних форм співробітництва;
- злиття й придбання підприємств;
- створення власних філій, дочірніх компаній, спільних підприємств.

Розглянемо контрактні (неакціонерні) форми інвестування.

Експорт-імпорт — торгівля товарами й послугами — найпростіша форма проникнення на міжнародні ринки.

Ліцензування — купівля-продаж права на нематеріальну власність (патенти, авторські права, програми, торгові марки, ноу-хау) на певний період. Цей спосіб організації виробництва за рубежем, при якому зводяться до мінімуму капітальні витрати, забезпечується одержання в обмін на ліцензію активів інших фірм або доходів з ринків, недоступних для експорту або інвестицій. Плата за ліцензію може бути в таких формах: роялті — періодичні платежі у вигляді фіксованих ставок (3—5 %) від доходу, пов'язаного з комерційним використанням ліцензії, або паушальних платежів — одноразових платежів за ліцензію.

Франчайзинг — передача продавцем (франшизером) права на використання своєї торгової марки покупцю (франшизі). Торгова марка для бізнесу покупця є найбільш важливим активом, завдяки чому продавець надає постійну допомогу покупцю в його бізнесі. Історія франчайзингу починається з XIX століття. У США 35 % обороту роздрібної торгівлі — це франчайзинг (у Європі — 10 %). Ця система охоплює майже всі види послуг, у тому числі ресторани й кафе, автосервіс тощо.

Контракти на управління є засобом, з допомогою якого фірми можуть надіслати частину свого управлінського персоналу для надання підтримки фірмі в іншій країні або спеціалізованих управлінських функцій на певний період за встановлену плату. Талановиті менеджери — найважливіший актив фірми.

Підрядне виробництво — зв'язки на основі внутрішньогалузевої спеціалізації. Його основою є поглиблення міжнародного поділу праці й внутрішньогалузевої спеціалізації (не за кінцевою продукцією, а за деталями, вузлами, комплектувальними виробами, технологічними процесами). У сучасному машинобудуванні тільки 15—20 % усіх деталей є оригінальними, інші — взаємозамінні, їх виробництво виокремлюється під час розвитку кооперації.

Проекти під ключ — це укладення контрактів на будівництво підприємств, які передаються власникові для експлуатації в стані їх повної готовності. Це можуть бути фірми-виробники промислового устаткування,

будівельні фірми, консалтингові фірми, державні установи з виробництва певного виду продукції.

Помітною і важливою в інвестиційному процесі є чітка тенденція до збільшення частки прямих інвестицій порівняно з портфельними. Головною метою їх застосування є забезпечення реалізації довгострокового інтересу інвестора стосовно того чи іншого підприємства, яке розташовано в іншій країні.

Із різних причин прямі іноземні інвестиції суттєво впливають на всю світову економіку й міжнародний бізнес. На мотивацію, обсяги й напрями іноземного інвестування впливають глобальні, політичні, ресурсні й загальноекономічні фактори.

Зокрема, для країни, що приймає, іноземні інвестиції мають декілька незаперечних переваг порівняно з іншими формами міжнародних економічних відносин. По-перше, будучи джерелом припливу капіталу в національну економіку, вони здійснюють трансферт технічної допомоги, ноу-хау, менеджменту, маркетингу. По-друге, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) не лягають важким тягарем на зовнішній борг країни, а навпаки, сприяють його погашенню. По-третє, ПІІ сприяють найбільш ефективній інтеграції у світову економіку.

Фактори, що впливають на інвестиційні потоки:

- розвиток світового ринку й утягування в нього дедалі більшої кількості країн;
- концентрація і централізація капіталу в національних економіках;
- високий рівень нагромадження капіталу на національних ринках позикового капіталу в розвинених країнах;
- нестача інвестиційних ресурсів у більшості країн світового ринку й політика їх залучення до національних економік зацікавлених країн;
- інвестування в джерела дешевих ресурсів;
- торгові обмеження в країні імпортера;
- високозатратне транспортування товарів, що робить експорт не вигідним;
- прагнення завоювати за рубежем покупця, орієнтованого на продукцію вітчизняного виробника;
- зміни в порівняльних витратах.

Прямі іноземні інвестиції дають змогу фірмам:

- забезпечити для себе стабільний ринок безпосередньо або як трамплін для виходу на ринки «третьох країн»;
- формувати свій «внутрішній ринок», ті чи інші сектори якого розташовано в інших країнах;
- відстоювати свій інтерес на регіональному й більш широкому міжнародному рівнях.

Коли говорять про прямі інвестиції, мають на увазі утворення підприємств зі 100 % власного капіталу. Водночас наявність іноземного контролю над 10 % і більше звичайних акцій, голосів або «ефективного

голосу» в керуванні підприємством дає право реального контролю над підприємством. Згідно з підходами Міжнародного валютного фонду, ця частка визначається пакетом акцій не менш ніж 25 % капіталу. У деяких випадках це пов'язано тільки з власністю, часткою в акціонерному капіталі, яку можна отримати:

- через отримання акцій за рубежом;
- з допомогою реінвестування прибутку;
- через внутрішньофірмові позики або внутрішньофірмову заборгованість.

Таким чином, під прямими іноземними інвестиціями слід розуміти довгострокові зарубіжні вкладення капіталу, які забезпечують контроль над господарською діяльністю фірми з боку інвестора.

Підприємства з прямими іноземними інвестиціями можуть мати такі форми:

- дочірня компанія (володіння інвестором понад 50 % капіталу);
- асоційована компанія (володіння інвестором-резидентом менше 50 % капіталу);
- філія (підприємство повністю належить прямому інвестору).

На динаміку міжнародного інвестиційного ринку значно впливає міжнародний фондовий ринок і особливо його базовий сегмент — євроринок. Універсальним фінансовим інструментом євроринку є переважно облігації, акції та їх похідні. Структурними елементами міжнародного інвестиційного ринку є національні фондові ринки. На масштаби, структуру й динаміку міжнародного ринку інвестицій значно впливають, як уже зазначалося раніше, США, Японія, Швейцарія, Великобританія і Німеччина.

До інвестиційного процесу долучаються ті, хто має вільні інвестиційні ресурси, і ті, хто відчуває в них потребу. На практиці — це складна мотиваційно-функціональна й географічна структура міжнародних інвестиційних потоків.

Отже, слід, по-перше, зазначити, що абсолютна більшість країн є як експортерами, так і імпортерами прямих інвестицій. Серед наведених у таблиці 2.1 держав особливе місце посідає Японія. Якщо в абсолютній більшості країн-експортерів капіталу досить вагома частка належить імпорту, то Японія знаходиться десь у четвертій десятці щодо імпорту капіталу. 1995 року в Японії прямих іноземних інвестицій було розміщено усього на суму 17 831 млн дол. Це обумовлено специфікою інвестиційного середовища в країні, зокрема стосовно культури, менталітету, законодавчого поля, менеджменту тощо.

Найбільша частина прямих іноземних інвестицій припадає на «Великий трикутник» — США — ЄС — Японія — 4/5 усіх інвестицій. Між цими регіонами йде активний процес зустрічних потоків прямих іноземних інвестицій (крім Японії, де цей процес є переважно одностороннім). Найбільш перспективним стимулом для капіталовкладень за рубежом стає

розширення доступу на зарубіжні ринки, а не зменшення витрат і збільшення прибутку.

До найбільш активних ТНК з вивезення капіталу слід віднести Roj Damr Sell із зарубіжними активами в розмірі 63,4 млрд дол. (загальна сума активів понад 100 млрд дол.), Форд з 60,6 млрд дол. (загальна сума активів 219,4 млрд дол.) і Ексон з 56,2 млрд дол. (загальна сума активів 87,9 млрд дол.). Разом з тим серед великих ТНК є й вихідці з країн Азії і Латинської Америки. Список таких ТНК очолює Деу (Корея).

Серед важливих проблем, на які слід звернути увагу, відомим є теоретичне положення про те, що вивезення капіталу заміщує вивезення товарів і послуг. Однак практика свідчить, що зовнішня торгівля стимулює вивезення капіталу, а це формує умови для розміщення торгівлі.

Які ж причини динамічного розвитку іноземного інвестування і що можна спрогнозувати на перспективу? До факторів, які визначатимуть динаміку іноземного інвестування в найближчій і більш віддаленій перспективі, слід віднести:

- загострення конкурентної боротьби;
- розвиток нових технологій;
- приватизацію;
- підтримку урядами;
- формування міжнародної інвестиційної інфраструктури;
- підтримку регіональними економічними угрупованнями.

3.3 Вплив іноземних інвестицій на економіку країн з ринком, що розвивається

На початку 90-х років минулого століття країни Центральної і Східної Європи, як і більшість пострадянських держав, почали активно переходити до ринкової економіки. Під час реформ кожна з країн здійснювала свою політику економічної трансформації, однак створення найбільш сприятливих умов для діяльності компаній із зарубіжними інвестиціями стало загальним пріоритетом у регіоні й необхідним чинником приєднання до Європейського Союзу.

Серед країн Центральної і Східної Європи за обсягами залучених прямих зарубіжних інвестицій безперечними лідерами є Угорщина й Польща.

Дійсно, у цих країнах відбуваються процеси становлення ринку, формується система цивілізованого, соціально орієнтованого ринкового механізму, у зв'язку з чим стає актуальною проблема залучення інвестицій, адже мобілізація тільки національних коштів однозначно суттєво обмежує можливості економічного зростання.

Якщо раніше для країн з ринком, що формується, міжнародні потоки капіталу прийнято було розглядати як деструктивну силу, що збільшує волатильність і спричиняє руйнівні кризи, а не як сприятливу для

економічного зростання або диверсифікації ризиків шляхом розширення можливостей інвестування, то зараз спостерігаються зміни, які є свідченням того, що країни з ринком, який формується, можуть бути в більш вигідному положенні, щоб скористатися перевагами від потоків капіталу, хоча при цьому стикаються з новим набором ризиків.

Стан розвитку міжнародної інвестиційної активності постсоціалістичних країн визначається факторами глобального характеру й інвестиційним кліматом у конкретно взятій країні. Інвестиційний клімат — це сукупність економічних, політичних, юридичних і соціальних факторів, які визначають рівень ризику іноземних капіталовкладень і можливість їх ефективного використання в країні або на певній території. Інвестиційний клімат містить дві складові — інвестиційний потенціал і рівень інвестиційного ризику.

Складовими інвестиційного потенціалу є:

- темпи економічного зростання;
- співвідношення споживання й заощадження;
- ставка позикового відсотка;
- норма прибутку;
- рівень і динаміка інфляції;
- споживчий попит населення;
- кваліфікаційний рівень робочої сили;
- розвиток інфраструктури.

Інвестиційний ризик країни характеризується такими факторами:

- внутрішня політична нестабільність;
- зовнішні конфлікти;
- рівень соціальної напруженості;
- рівень злочинності й корумпованості.

Згідно з теорією паритету процентних ставок параметри глобальної грошової політики є важливим фактором припливу капіталу до країн з ринком, що формується, тому що низькі процентні ставки в розвинених країнах збільшують відносну прибутковість активів економік, що розвиваються.

Складові інвестиційного клімату, або інвестиційного середовища, є факторами, які визначають конкурентоспроможність нації. Саме в інвестиційній сфері виявляється, чия економіка є привабливішою для іноземного інвестора. І саме в цій сфері Україна суттєво програє конкурентам у боротьбі за іноземні інвестиції. Найбільше інвестицій внесли російські корпорації «Лукойл» і «Тюменська нафтова компанія», американські корпорації «Кока-Кола», «Макдоналдс» тощо.

Однією із складних міжнародних фінансових проблем є заборгованість країн, що розвиваються через надмірне залучення іноземних кредитів і послаблення уваги до проблеми раціонального використання отриманих ресурсів, а також погіршення економічного стану більшості цих держав через світову економічну кризу тощо. Причинами кризи також стали

невеликі розміри внутрішніх заощаджень, від'ємне сальдо зовнішньоторговельних операцій, значний імпорт капіталу за відсутності власних ресурсів та ін.

Залучення іноземного капіталу сприяє збільшенню ресурсів економічного розвитку, але при цьому збільшується зовнішній борг, що породжує проблему його обслуговування, тобто амортизації (виплати основної суми) виплати відсотків.

Зобов'язання з обслуговування зовнішнього боргу виконуються або за рахунок експортної виручки і зменшення імпорту, або нових позик за рубежем. Для вирішення проблеми заборгованості країни були вимушені брати нові позики, а також звертатися за допомогою до стабілізаційної програми МВФ, у якій наведено чотири умови:

- відміна або лібералізація валютного й імпортного контролю;
- зниження обмінного курсу місцевої валюти;
- жорстка внутрішня антиінфляційна програма (контроль за кредитами банків, видатками державного бюджету, дефіцитом державного бюджету, збільшенням заробітної плати, зняття контролю за цінами);
- стимулювання іноземних інвестицій і відкриття економіки країни світовому господарству.

Успіх або неуспіх постсоціалістичних країн у реалізації інвестиційної політики, крім наведених факторів, залежить значною мірою від того, наскільки та чи інша держава змогла протистояти ліберально-деструктивному свавіллю приватного капіталу. Очевидним є те, що держави, які зберегли за собою право значного регулятивного впливу, зокрема інвестиційної діяльності, з урахуванням історичних цінностей, традицій, менталітету тощо, залишилися привабливими для іноземного інвестора, незважаючи на обмеження свободи його дій. Це зумовлено тим, що в таких країнах легко досягаються оптимальні умови для функціонування іноземного інвестора з огляду на фінансові потоки, стабільність і прогнозованість державної економічної політики, всебічне стимулювання розвитку економічного сектору тощо. Саме така державна політика, орієнтована переважно на стимулювання національного товаровиробника, яка, до речі, не завжди спрямована на задоволення вузькоприватних інтересів національного капіталу, є для іноземного інвестора більш привабливою порівняно із середовищем, яке визначається деструктивним свавіллям приватного капіталу.

Контрольні запитання

1. Сформулюйте суть міжнародного руху капіталу і його форми.
2. Дайте означення прямим інвестиціям. Якими є їх місце й значення в структурі іноземного інвестування?
3. Визначіть місце країн перехідної економіки у сфері міжнародних інвестицій.

4. Як розрізняються прямі й портфельні інвестиції?
5. Як здійснюють аналіз інвестиційного середовища?

4 МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ

4.1 Суть і фактори виникнення світового ринку робочої сили

Одним із проявів інтернаціоналізації економіки і демократизації соціально-культурного життя людства (особливо це виявляється в умовах гострих міжнародних суперечностей, прямих протистоянь між народами й державами, надзвичайних ситуацій і стихійних лих) є великомасштабні внутрішньодержавні й міждержавні переміщення населення й трудових ресурсів у різних формах.

Міжнародна міграція робочої сили (ММРС) — це рух робочої сили між країнами світу, процес організованого або стихійного переміщення працездатного населення з однієї країни до іншої.

Економічні категорії, що характеризують ММРС:

- 1 Міграція — переміщення робочої сили по всьому світу.
- 2 Еміграція — виїзд із країни певної категорії населення.
- 3 Імміграція — в'їзд певної категорії людей до іншої країни.
- 4 Реєміграція — процес повернення емігрантів до своєї країни.

Усі переміщення населення відносно певної території складаються з еміграційних та імміграційних потоків.

Світове співтовариство донедавна безпосередньо не відчувало розмірів, особливостей і наслідків міграційних процесів.

Міжнародний розподіл праці, підвищення добробуту людей, розвиток транспорту й комунікацій в умовах все більшої лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків привели до масового переміщення населення, зокрема робочої сили.

Сучасна трудова міграція є однією з найбільш складних підсистем міжнародних економічних відносин, тому що зачіпає інтереси не тільки національної економіки, але й людей, окремого робітника і членів його родини.

З економічної позиції головним мотивом для міжнародної міграції є розбіжність попиту й пропозиції робочої сили на внутрішньому ринку праці. Міжнародна міграція впливає на зростання економіки в країнах, збільшення добробуту населення й демографічний фактор.

Міжнародна міграція тісно пов'язана з рухом товарів, капіталу, інформації. Структурна перебудова національних економік, НТП, новітні технології істотно змінюють структуру зайнятих і попиту на робочу силу, що зі свого боку відображається на структурі мігрантів і напрямках їх руху.

Існуючі сьогодні організаційно-інституційні, нормативно-правові й фінансові механізми, які має світове співтовариство (глобальні,

регіональні й національні механізми), дають змогу послабити гостроту проблеми й певною мірою нормалізувати міграційні потоки. Їх регулювання країнами-експортерами й країнами-імпортерами робочої сили здійснюється при постійному коригуванні міграційного механізму.

До факторів загальноекономічного характеру, які зумовили формування світового ринку робочої сили, належать:

- швидке збільшення кількості населення планети;
- нерівномірний економічний розвиток країн світу;
- розвиток сучасного НТП;
- соціально-політичний розвиток окремих регіонів світу і держав;
- економічний стан національного господарства.

Основними причинами, які значно інтенсифікували міграційні процеси робочої сили у світовому господарстві, є:

- тенденція до збільшення контрасту в рівнях економічного й соціального розвитку країн-експортерів і країн-імпортерів робочої сили й населення;

- зростання міжнародного руху капіталу й функціонування транснаціональних корпорацій, які сприяють з'єднанню робочої сили й капіталу, здійснюючи рух робочої сили до капіталу або навпаки;

- контрасти, часто значні, у темпах природнього демографічного приросту населення в країнах, що приймають і віддають робочу силу;

- проблеми міжнаціональні, релігійні, політичні тощо.

Особливості сучасних міграційних процесів:

- збільшення масштабів міграцій;
- збільшення частки емігрантів-професіоналів у загальній їх кількості;
- збільшення питомої ваги мігрантів серед працездатного населення;
- формування нових центрів залучення робочої сили;
- збільшення регулятивного впливу держав і міжнародних організацій

на міграційні процеси;

- збільшення нелегальної імміграції;
- ротаційний характер міграції;
- посилення значення ТНК у міграційних процесах.

Можна виокремити п'ять основних потоків міжнародної міграції робочої сили:

- міграція з країн, що розвиваються, до промислово розвинених країн;
- міграція робочої сили з колишніх соціалістичних країн до розвинених країн;

- міграція в межах розвинутих країн;
- міграція в межах країн, що розвиваються;
- міграція із промислово розвинутих країн до країн, що розвиваються.

Для глибшого розуміння суті міграції та її аналізу необхідно розглянути види міграції. Існують різні критерії її класифікації.

За правовим статусом розрізняють легальну й нелегальну міграцію.

Легальна міграція — це переміщення осіб однієї країни на територію іншої з повним оформленням необхідних документів і дотриманням усіх правових норм, установлених на міжнародному й національному рівні з боку країни походження і країни, що приймає.

Нелегальна міграція — це незаконне переміщення осіб однієї країни на територію іншої. Існують різні шляхи проникнення мігрантів на територію інших країн нелегально: незаконний перетин кордонів держав, законний перетин кордонів (наприклад, за туристичною візою) і затримання в цій країні довше за встановлений термін, торгівля людьми, тощо. Нелегальна міграція стала реальною проблемою для багатьох країн, велика кількість таких мігрантів може спричинити обурення в суспільстві, оскільки нелегальні мігранти згодні працювати за менші гроші й не стануть скаржитися на погані умови праці.

За територіальною ознакою існує внутрішня, зовнішня й інтеграційна міграція.

Внутрішня міграція – переміщення населення зі зміненням постійного місця проживання на території однієї країни з метою влаштування на нове місце роботи або пошуку житла в іншій місцевості. Внутрішня міграція може відбуватися із сільської місцевості до міст, між регіонами, містами або штатами.

Зовнішня міграція – переміщення населення між країнами зі зміненням постійного місця проживання. У процесі міжнародної міграції більшою або меншою мірою беруть участь усі країни, кількість міжнародних мігрантів у світі постійно збільшується.

Розрізняють постійну, тимчасову, сезонну й маятникову міграцію.

Постійна міграція – переселення осіб з однієї країни до іншої зі зміненням постійного місця проживання й громадянства в більшості випадків. Однак змінення громадянства не є обов'язковою умовою постійної міграції, оскільки в багатьох країнах існує право на подвійне громадянство (наприклад, у США, Канаді, Естонії та ін.).

Тимчасова міграція – переміщення осіб до іншої країни на певний термін. До тимчасових мігрантів належать працівники, які їдуть працювати за контрактом, мають дозвіл на перебування й працю в країні. Студенти також є тимчасовими мігрантами. Країни-реципієнти одержують такі вигоди: тимчасові мігранти покривають брак робочої сили на ринку праці, сплачують податки, але не збільшують навантаження на пенсійну систему, при їх інтеграції в суспільство виникає менше труднощів.

Сезонна міграція – це переміщення осіб до іншої країни або на території однієї країни на певний сезон, що є характерним для таких галузей, як сільське господарство, будівництво, туризм та ін. Для працівників країн з низьким рівнем заробітної плати сезонна міграція стала важливим джерелом доходу в міру зростання міжнародної мобільності трудових ресурсів і збільшення обмежень на в'їзд постійних мігрантів.

Маятникова внутрішня міграція має місце, коли населення переміщується з сільської місцевості або передмістя до міста й навпаки. Така міграція має регулярний характер, наприклад, коли люди пересуваються з дому до місця роботи.

За мотивами виокремлюють добровільну й вимушену міграцію.

Добровільна міграція відбувається за власним бажанням осіб, які шукають кращі умови життя, більш оплачувану працю тощо.

Вимушена міграція – це переміщення населення до інших міст, країн, регіонів за надзвичайних обставин, таких, як стихійні лиха, екологічні й техногенні катастрофи, військові й національні конфлікти, політичні репресії, торгівля людьми.

За напрямками виокремлюють: еміграцію, імміграцію й рееміграцію.

Еміграція – виїзд осіб з країни зі зміненням місця проживання. Країнами еміграції вважаються такі країни, з яких виїжджає за рубіж з метою працевлаштування, навчання, об'єднання сімей, пошуку притулку або з іншою метою значно більше людей, ніж іммігрує до неї. Україна є країною походження, транзиту й призначення для мігрантів.

Імміграція – в'їзд осіб до країни на постійне або тимчасове проживання. Країнами імміграції вважаються такі країни, до яких в'їжджає більше осіб, ніж виїжджає, протягом тривалого періоду.

Рееміграція – повернення мігрантів на батьківщину. Різноманітні причини, такі, як закінчення терміну трудового контракту, за яким працював мігрант, депортація, уникнення важких умов праці, соціально-культурні й психологічні труднощі адаптації у новому середовищі, труднощі при отриманні громадянства тощо можуть спонукати мігрантів повернутися додому.

Суттєво впливає на міжнародну міграцію глобалізація, з розвитком якої підвищується відкритість національних економік і їх взаємозалежність. У кожному хвилі глобалізації відбувалися масові міграції населення, які мали певні особливості.

Географічним центрами імміграції є традиційно найбільш розвинені в економічному відношенні країни, такі, як США, Канада, Австралія, Німеччина й значна частина західноєвропейських країн. У сучасних умовах значні потоки робочої сили спрямовані до нафтодобувних країн Близького Сходу (Саудівської Аравії, Бахреїну, Кувейту, Об'єднаних Арабських Еміратів, Катару, Оману та ін.). У цьому регіоні сьогодні працює понад 5 млн іммігрантів. Це становить близько 50 % усієї робочої сили, а в деяких країнах регіону ця частка є значно більшою. Зокрема, у Кувейті частка іноземних працівників у загальній кількості зайнятих становить 86,5 %, Катарі – 95,6 %, ОАЕ – 97 %.

На частку Європейського Союзу припадає більше чверті всього сукупного обороту світового ринку робочої сили. У деяких країнах ЄС частка іноземців серед населення є досить значною, наприклад у Франції їх 8 %, Німеччині – 7,5 %. Особливо вагомою є частка емігрантів в окремих

галузях. Так, наприклад, у тій же Франції емігранти становлять 25 % усіх зайнятих у будівництві, 33 % – в автомобілебудуванні. У Бельгії вони становлять майже половину всіх шахтарів, Швейцарії – 40 % будівельників.

Зі світового досвіду випливає, що трудова міграція забезпечує безсумнівні переваги як країнам-імпортерам, так і країнам-експортерам. Водночас міграція здатна створити гострі конфліктні ситуації і соціально-економічні проблеми як в одній, так і в іншій групі країн (про це – у наступних розділах).

Для нейтралізації негативних наслідків і посилення позитивного ефекту, що отримує країна внаслідок трудової міграції, застосовуються такі інструменти державної політики:

- жорсткі вимоги до фірм-посередників, які вербують робочу силу;
- проведення регулятивної стосовно мігрантів грошово-валютної і кредитної політики (стимулювання валютних переказів, пільги на вклади, звільнення від податків), надання кредитів, у тому числі пільгових, на будівництво й придбання житла, відкриття власного бізнесу тощо;
- проведення стосовно мігрантів пільгової митної політики;
- регулювання видачі закордонних паспортів (заборона або обмеження на виїзд окремих категорій працівників, уведення еміграційних квот тощо).

4.2 Організаційно-правові основи міжнародного регулювання міграційних процесів

Збільшення масштабів міграційних потоків, проблеми, що виникають при цьому, і неможливість їх розв'язання в односторонньому порядку потребують координації зусиль країн з колективного врегулювання міграційних відносин і міжнародного співробітництва в цій сфері. Тому міграційна політика як комплекс законодавчих, організаційних та економічних заходів, інструментів, нормативів і рішень здійснюється на національному, міжнародному й регіональному рівнях.

Міграційні процеси регулюються на основі двох методів – адміністративно-правових та економічних:

1 Адміністративно-правові методи:

- вимоги національного законодавства, що визначають юридичний, політичний і професійний статус іммігрантів у певній країні;
- дії національних служб імміграцій, у тому числі видача дозволів на в'їзд до країни, роботу, термін перебування іммігрантів у країні та ін.;
- заходи міжурядових угод регулювання ММРС.

2 Економічні методи:

- вербування іноземних робітників;
- залучення до вербування іммігрантів приватних посередників;
- видача ліцензій на вербування робітників за рубежом.

Рівні регулювання міграційних процесів:

1 Національний – сукупність заходів окремої держави зі здійснення міграційної політики у своїй країні.

2 Міжнародний – система заходів з регулювання міжнародної міграції робочої сили в регіонах світової спільноти.

3 Інтеграційний – заходи регулювання в межах інтеграційного об'єднання. Специфічним варіантом регулювання на міжнародному рівні є інтеграційні угруповання. Ураховуючи те, що держави є суверенними у своєму виборі здійснення міграційної політики, міжнародним співтовариством визнано за потрібне дотримання певних правових норм і стандартів, які й було закріплено у відповідних міжнародних договорах на дво- і багатосторонній основах, а також у документах міжнародних організацій.

Ратифікуючи міжнародні конвенції, країни, що регламентують процес трудової міграції, визнають пріоритети міжнародного права над національним законодавством, що має важливе значення як для самої країни при інтеграції у світове співтовариство, так і для мігрантів, чиї права за рубежем потребують захисту.

У багатьох аспектах інтереси країн-експортерів і країн-імпортерів робочої сили тісно переплітаються. У зв'язку з цим, узгоджуючи взаємні інтереси країн-експортерів і країн-імпортерів робочої сили, згідно з Програмою дій, яку було прийнято 1976 року на Всесвітній конференції із зайнятості в межах МОП, організація набору робочої сили має здійснюватися на основі дво- або багатосторонніх угод, у яких би враховувався реальний стан справ кожної із зацікавлених сторін.

Сьогодні значна кількість організацій, у тому числі й міжнародних, насамперед тих, які працюють в межах ООН або регіональних об'єднань, займаються проблемами міграційних процесів. До таких організацій належать:

1 На національному рівні:

- міністерства праці;
- міністерства юстиції;
- міністерства внутрішніх справ;
- національні міграційні служби;
- посередницькі міграційні фірми.

2 На міжнародному рівні:

- міжнародна організація праці (МОП);
- міжнародна організація міграції (МОМ).

3 На інтеграційному рівні регулювання здійснюється шляхом виконання угод, договорів, правил, контрактів, складених у межах інтеграційного об'єднання.

Особливе значення тут мають конвенції і рекомендації щодо праці, які розробляються МОП. Наприклад такі:

- про ставлення до трудящих іноземців (1919 р.);

- про захист жінок-емігранток на борту корабля (1926 р.);
- про вербування, працевлаштування й умови праці трудящих-мігрантів (1939 р.);
- про захист трудящих-мігрантів у слаборозвинених країнах і на територіях (1955 р.).

Одним із основних положень конвенцій МОП стосовно трудових мігрантів є визнання державами, які їх ратифікували, рівності відносно мігрантів незалежно від їх національності, расової належності, релігії, статі й т. ін.

Конвенції містять у тому числі положення про розміщення й умови праці мігрантів, питання ввезення мігрантами особистого майна, робочих інструментів.

У документах МОП проголошується рівність мігрантів з громадянами країни перебування у мінімальній заробітній платі. При цьому підкреслюється, що заробітна плата працівникам-мігрантам повинна виплачуватися регулярно. У Конвенціях МОП передбачається збереження прав трудящих-мігрантів у галузі соціального забезпечення з урахуванням рівня розвитку окремих країн.

Ратифікація зацікавленими країнами міжнародних конвенцій, які регламентують процес трудової міграції, є необхідною умовою для їх здійснення.

Особливої уваги варта регіональна міграція в межах робочої сили ЄС. Головним документом, який регулює міжнародні процеси в інтеграційному об'єднанні, є «Хартія основних соціальних прав робітників ЄЕС», яку було підписано 9 грудня 1989 року. У першому розділі цього документа наголос робиться на такому:

1 «Кожен працівник ЄЕС повинен мати право вільного переміщення по території Співтовариства, дотримуючись правил і обмежень, обумовлених безпекою і здоров'ям».

2 «Свобода переміщення повинна давати право кожному працівникові вибрати будь-яке заняття або професію в ЄЕС на основі принципів рівноправності стосовно працевлаштування, умов праці й соціального захисту в країні, що приймає». У Хартії, зокрема, наголошується, що формування єдиного економічного простору підкріплюється його соціальним забезпеченням.

Водночас, на думку багатьох фахівців, реалізація принципів вільного переміщення робочої сили в повному обсязі може привести до концентрації висококваліфікованої робочої сили, наукових кадрів у найбільш розвинених регіонах. Особливо це є актуальним при розширенні ЄЕС унаслідок приєднання постсоціалістичних країн.

4.3 Політика країн-імпортерів трудових ресурсів

Країни-імпортери трудових ресурсів (а це зазвичай економічно розвинені держави, у яких є постійною потреба в робочій силі) свою еміграційну політику базують перш за все на заходах з регулювання кількісного і якісного складу мігрантів. Щоб посилити обмеження для мігрантів, країни, що приймають, можуть застосовувати різні обмеження:

- вимагати від потенційного іммігранта мати запрошення на роботу, особливо це стосується категорій мігрантів, на яких існує низький попит,
- країни з бальною системою приймання мігрантів (Австралія, Канада, Велика Британія) можуть підвищувати кількість балів, необхідну для в'їзду до країни;
- зменшувати квоти на кількість мігрантів;
- заохочувати зворотну міграцію в країни походження;
- штучно ускладнювати процес подовження терміну перебування на території країни і процес отримання віз на в'їзд членів родини тощо.

Так, країни-імпортери робочої сили, країни-реципієнти або країни призначення міграції отримують такі позитивні наслідки:

- збільшення кількості робочої сили й внутрішнього виробництва, податкових надходжень, динамізм економічного розвитку;
- покращання якісного складу робочої сили завдяки залученню спеціалістів;
- посилення конкуренції серед працівників, що підвищує ефективність праці;
- заповнення соціально непривабливих робочих місць, особливо у сфері обслуговування.

Виграш країни-експортера трудових ресурсів, країни-донора або країни походження міграції полягає в такому:

- зменшення рівня безробіття й економічної і соціальної напруги на внутрішньому ринку праці;
- приплив до країни грошових переказів мігрантів;
- при поверненні мігрантів – покращання якісного складу робочої сили завдяки здобутому за кордоном досвіду, знання нових технологій, відкриття робочих місць, збільшення надходжень до бюджету.

Негативні наслідки міграції для країн-імпортерів:

- додаткове навантаження на державний бюджет за рахунок виплати соціальних трансфертів, видатків на підтримку суспільного порядку, культурних відносин між людьми різних національностей, релігійних поглядів тощо;
- вплив національної валюти (вивезення або переказ).

Негативні наслідки міграції для країн-експортерів:

- зменшення кількості робочої сили, дуже часто і її якості, тому що виїзять зазвичай підготовлені, активні, небайдужі;

– утрата висококваліфікованих спеціалістів, так званий відплив інтелекту.

– збільшення в країні перебування споживання, що зменшує суми грошових переказів;

– зростання тіньових відносин, приховування реальних заробітків з метою ухилення від податків.

Таким чином, для країни-імпортера робочої сили вплив міграційних процесів є багатоплановим і суперечливим. Водночас слід констатувати, що політика абсолютної більшості держав-імпортерів є жорстко селективною з метою мінімізації негативних наслідків міграційних процесів та отримання максимального позитивного ефекту.

4.4 Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн-експортерів трудових ресурсів

Під впливом інформаційної революції у світовому господарстві по суті формується нове середовище, змінюється звичний характер конкурентної боротьби.

Нарівні з традиційним пошуком ринків збуту тепер іде напружений пошук цінних видів ресурсів, серед яких перше місце належить інформаційним ресурсам і їх носіям – людям.

Рух робочої сили між країнами й спричинені ним потоки значних коштів у вигляді заробітної плати вносять істотні корективи у формування економічної ситуації в окремих країнах. Безпосередніми збудниками циклічних коливань часто стають перекази заробітної плати з однієї країни до іншої. Водночас міграція робочої сили впливає (погіршує або поліпшує) на умови життя тих, хто працює в країнах-експортерах і країнах-імпортерах.

МОП так визначила цілі еміграційної політики країн-експортерів:

- зменшення безробіття;
- використання еміграції з метою забезпечення валютними ресурсами країни-експортера трудових ресурсів;
- підвищення життєвого рівня емігрантів;
- отримання ними професії й освіти.

Міждержавні переміщення робочої сили можуть мати різні економічні наслідки й призводити до виникнення досить складних проблем у країнах-експортерах і країнах-імпортерах робочої сили. Розглянемо основні чинники, які впливають на економічні аспекти міграції робочої сили:

Витрати міграції. Міжнародна міграція спричиняє витрати, пов'язані з переїздом і перевезенням особистого майна, альтернативні витрати, спричинені втратою доходу під час переїзду й улаштування в країні, що приймає, витрати, пов'язані з адаптацією до нової культури, мови, клімату тощо. Якщо ці витрати перевершують вигоди, які дасть висока заробітна

плата в країні, що приймає, то потенційний емігрант відмовляється від еміграції.

Грошові перекази. Країна-експортер робочої сили зазвичай отримує своєрідну плату за такий експорт у вигляді переказів емігрантами на батьківщину частини доходів. Це приводить до перерозподілу чистої вигоди від еміграції між країною-експортером і країною-імпортером робочої сили.

Зворотні потоки. Повертаючись на батьківщину, емігранти привозять з собою значні матеріальні цінності й солідну робочу кваліфікацію та/або управлінський досвід, який вони потім використовують у своїй країні. Отже, зворотні потоки, тобто повернення емігрантів додому, з часом змінюють співвідношення вигод і втрат у країнах.

Безробіття. Частою причиною міграції є не відмінності у рівнях заробітної плати у різних країнах, а хронічне безробіття або неповна зайнятість.

Фіскальні аспекти. Вплив іммігрантів на податкові надходження й державні втрати країни, що приймає, залежить від характеристик самих іммігрантів. Якщо іммігранти є молодими, кваліфікованими, освіченими, володіють мовою країни, що приймає, то вони знайдуть собі відповідну роботу й будуть платити великі податки.

Унаслідок інтернаціоналізації виробництва мільйонні маси людей з економічно відсталих країн вступили майже в пряму конкуренцію з працівниками розвинутих країн. Провідну роль у цих процесах відіграють ТНК, які завжди мають можливість перенести своє виробництво до інших країн (особливо «нові індустріальні держави»), тим самим знижуючи ціну робочої сили.

Глобальна рецесія призвела до зменшення кількості нових трудових мігрантів у світі, але мало хто з тих, хто раніше виїхав на роботу за рубіж, повернувся додому, хіба що зменшилися суми грошових переказів.

У сучасних умовах на ринках праці, особливо розвинених країн виникли нові, більш гнучкі форми праці – фриланс; дистанційна праця, коли нерезидент працює на компанію, розташовану в іншій країні без переїзду до неї, найчастіше через інтернет; внутрішня міжнародна міграція, коли резидент працює в штаті філії ТНК. До 80 % вакансій задовольняється через інтернет, що зменшує штати підрозділів персоналу в компаніях і транзакційні витрати загалом.

Стан ринку праці розвинутих країн найближчих десяти років буде визначатися такими факторами:

- уповільнення темпів збільшення працездатного населення внаслідок демографічної ситуації;

- збільшення частки осіб похилого віку внаслідок збільшення середньої тривалості життя;

- випереджувальні темпи збільшення зайнятості у сфері послуг (ділові послуги, особливо комп'ютерні й ІТ; охорона здоров'я людей, особливо

профілактика й рання діагностика; інжинірингові й управлінські послуги; соціальні послуги та ін.);

- прискорене збільшення попиту на висококваліфіковану робочу силу для праці в галузях hi-tech;
- збереження великої кількості робочих місць для низькокваліфікованих працівників.

Контрольні запитання

1. Які основні причини трудової міграції?
2. Які основні напрямки міжнародних міграційних потоків?
3. Дайте означення особливостям сучасних міграційних процесів.
4. Які основні центри імміграції й еміграції?
5. Якими є переваги й недоліки міжнародної міграції робочої сили для країн-експортерів і країн-імпортерів?
6. Перелічіть основні міжнародні організації, які регулюють міжнародний рух робочої сили.
7. Проаналізуйте проблеми міграційного процесу як складової міжнародного ринку робочої сили й зробіть науково-обґрунтовані висновки.

5 СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА Й МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

5.1 Міжнародні валютні відносини. Поняття валюти й валютного ринку

Однією з найбільш динамічних форм міжнародних економічних відносин є міжнародні валютні відносини, які виникають під час використання грошей у світогосподарських зв'язках під час обслуговування взаємного обміну результатами діяльності суб'єктів національних господарств.

Міжнародна торгівля фінансовими інструментами як форма міжнародних економічних відносин має свої особливості, оскільки охоплює власне торгівлю специфічними товарами (валюта, цінні папери тощо) і забезпечує обслуговування міжнародного руху товарів і факторів виробництва. У зв'язку з цим доцільно розглядати окремо світову валютну систему й міжнародні кредитні відносини.

Міжнародні валютні відносини – це сукупність суспільних відносин, що складаються при функціонуванні валюти у світовому господарстві й обслуговують взаємний обмін результатами діяльності національних господарств. Міжнародною валютою називають:

- національну грошову одиницю;
- грошові знаки іноземних держав;
- міжнародні облікові грошові одиниці (СДР, ЕКЮ, ЄВРО).

В умовах інтернаціоналізації господарського життя посилюється залежність відтворення від зовнішніх чинників – динаміки світового виробництва, зарубіжного рівня науки й техніки, розвитку міжнародної торгівлі, припливу іноземних капіталів. Нестійкість міжнародних валютних відносин і валютні кризи негативно впливають на процес відтворення.

Світова валютна система – це закріплена міжурядовими угодами форма організації валютних відносин, яка сприяє міжнародному валютному співробітництву й збільшенню міжнародної торгівлі, стабілізації валютно-обмінних операцій, створенню системи багатосторонніх розрахунків та усуненню валютних перешкод у міжнародній торгівлі. Структура світової валютної системи є такою:

- міжнародні засоби обігу й платежу (золото, національні валюти, міжнародні, або композитивні, гроші тощо);
- міжнародна валютна ліквідність – це спроможність переміщення валютних ресурсів, що забезпечують гарантію вчасної оплати зобов'язань у міжнародній сфері;
- узаконений режим валютних курсів і паритетів (валютний паритет — це законодавчо встановлене співвідношення між двома валютами, яке є основою валютного курсу);
- уніфіковані форми й правила міжнародних розрахунків;
- умови конвертованості валют;
- валютні ринки;
- міжнародні валютно-фінансові організації.

Національні грошові одиниці прирівнюються одна одній у певних пропорціях. Співвідношення між двома валютами (своєрідне «ціноутворення») визначає ціну однієї валюти відносно другої. Цю ціну, яка закріплюється законодавчо (фіксований курс), або визначається попитом і пропозицією (змінний курс), або через установаження «коридору змінення» (частково фіксований), називають валютним курсом.

Водночас базовим чинником у формуванні валютного курсу є купівельна спроможність національної валюти, яка визначається ВВП. Будучи базовим показником функціонування національної економіки, ВВП крізь себе, немов фільтр, пропускає усі явища й процеси, які в ній відбуваються. Зі свого боку валютний курс, немов барометр цих процесів, знаходить своє відображення у цьому чиннику. Крім того, на курс валюти впливають такі фактори:

- темп інфляції;
- різниця у рівнях відсоткових ставок;
- стан платіжного балансу;
- валютні спекуляції і валютні інтервенції;
- рівень довіри до національної валюти й валютної політики;
- очікування тих чи інших змін в економіці;
- міра використання певної валюти в міжнародних розрахунках;
- рівень стабільності політичної ситуації в державі.

Суть міжнародної валютної ліквідності виявляється в трьох її функціях:

- засіб утворення ліквідних резервів;
- засіб міжнародних платежів (для покриття дефіциту ЦБ);
- засіб валютної інтервенції.

Показником міжнародної валютної ліквідності є відношення офіційних золотовалютних резервів до суми річного товарного імпорту. Можуть використовуватися й інші показники, наприклад відповідність обсягу резервів потребам у них (кількість ліквідних резервів порівняно з обсягом міжнародних операцій певної країни, сальдо ПБ, зовнішній борг, рух коротко- і довгострокових капіталів).

Розрізняють номінальний і реальний валютні курси. Номінальний курс – це конкретна «ціна», за якою здійснюється обмін однієї валюти на іншу. Реальний курс – це номінальний курс, помножений на співвідношення цін у двох країнах.

На валютному ринку використовуються два курси: продавця й покупця. Курс продавця – це курс, за яким продається іноземна валюта за національну, а курс покупця – це курс, за яким купується іноземна валюта за національну. Різницю між курсами продавця й покупця називають маржею. За рахунок маржі банк покриває видатки по валютних операціях і формує прибуток.

Конвертованість є характеристикою економіки певного типу, яку в принципі не може бути створено разовим урядовим рішенням.

Ступінь конвертованості валюти визначається станом і типом економіки. У найбільш широкому плані конвертованість національної валюти являє собою механізм прямого зв'язку внутрішнього ринку зі світовим, тобто достовірно багатобічний характер торгівлі (на відміну від двостороннього клірингу) і достатній ступінь відкритості економіки для зовнішньої конкуренції. Раніше конвертованість означала свободу розміну національної валюти на золото, а сьогодні головною її ознакою є рівень валютних обмежень.

Тверда валюта має стійкий ринковий курс або такий, що підвищується, і купівельну спроможність, яка майже завжди є конвертованою.

Конвертованість буває повною або частковою, внутрішньою або зовнішньою.

Під повною конвертованістю мається на увазі відсутність валютних обмежень у поточних і фінансових операціях. Це є характерним для вільноконвертованих (оборотних) валют (ВКВ), до яких належать грошові одиниці США, Канади, ЄС.

Деякі ВКВ широко використовуються в міжнародних розрахунках як засіб створення валютних резервів. Ці валюти називають резервними, або ключовими.

Під частковою конвертованістю мається на увазі збереження тих чи інших валютних обмежень.

Внутрішня конвертованість означає відсутність обмежень для резидентів, зовнішня конвертованість – для нерезидентів.

У практиці здійснення валютних операцій застосовується кілька видів валютних курсів.

Пряме котирування. Курси іноземних валют виражаються в національній валюті. Наприклад, у Франції один долар США буде прирівняно до певної кількості франків, а в США один франк – до певної кількості доларів.

Непряме котирування. Великобританія є однією з небагатьох країн, де застосовується система непрямого котирування, тобто передбачається, що в Лондоні долар США буде котируватися як N доларів США в одному фунті стерлінгів.

Спот-курс. Це – ціна валюти однієї країни відносно іншої, яку встановлено на момент підписання контракту за умови обміну валютами банками-контрагентами не пізніше другого робочого дня з дня підписання угоди.

Форвард-курс. За цим курсом визначають основні напрямки змінення валютного курсу на майбутнє. Форвардні валютні операції – це поставка обумовленої в контракті суми іноземної валюти через певний термін після здійснення угоди за курсом на момент її укладення. Частіше застосовується термін від кількох днів до шести місяців.

Крос-курс. Це – співвідношення між двома валютами, виходячи із їх курсу відносно третьої валюти, або котирування двох іноземних валют, жодна з яких не є національною валютою, наприклад курс австралійського долара до долара США, встановлений національним банком України. Технологія обчислення крос-курсу здійснюється таким чином. Якщо, наприклад, токійський банк хоче отримати курс японської єни до ренда ПАР, то використовує курси обох валют до долара, а потім здійснює підрахунки крос-курсу японської єни до ренда ПАР.

Нарівні з обмінними валютними курсами є також різні розрахункові курси. Зазвичай їх використовують під час економічного аналізу. До таких курсів належить, зокрема, середній курс як середнє арифметичне курсу продавця й покупця. Крім валютних курсів у західних країнах досить широко застосовуються індекси валютних курсів. Необхідність їх використання обумовлена особливостями функціонування світової валютної системи в сучасних умовах, коли одночасно й різнонаправлено змінюються курси багатьох валют. Виникає потреба у визначенні рівня знецінення або подорожчання однієї грошової одиниці відносно іншої. Курсова ціна валют змінюється за спеціальними індексами, які розраховуються з допомогою валютної позики, яка містить зазвичай валюти країн, що посідають провідне місце в зовнішньоекономічних зв'язках певної країни. Найбільш відомими серед валютних курсів є індекс Міжнародного валютного фонду й індекс «Морган геранті траст».

5.2 Еволюція світової валютної системи

Еволюція світової валютної системи визначається розвитком і потребами національної і світової економіки, змінами в розставленні сил у світі.

Протягом тривалого історичного періоду співвідношення валют між країнами визначалося взаємним паритетом золота й срібла, станом торгового й платіжного балансів, товарного поновлення грошових одиниць тощо. До середини XIX століття функціонували локальні грошові системи з центрами в Амстердамі, Антверпені, Генуї, Венеції, Лондоні.

Першою сформованою глобальною валютною системою була Паризька (з 1867 року до початку 20-х років XX ст.). Золотомонетна валютна система – перша світова система – була стихійно сформована після промислової революції на базі золотого стандарту. Юридично ж її було оформлено міжнародною угодою на Паризькій конференції 1867 р. В основу Паризької валютної системи було покладено такі принципи:

- базування на золотомонетному стандарті;
- обов'язковий золотий вміст, відповідно до золотого вмісту встановлювалися золоті паритети; будь-яка валюта може вільно конвертуватися на золото;
- установлення режиму вільнозмінних валютних курсів з урахуванням ринкового попиту й пропозиції, обмежений «золотими точками»: якщо ринковий курс валюти ставав нижчим за паритет, що базується на золотому вмісті, то ставало вигідно платити по зовнішніх зобов'язаннях золотом.

Співвідношення двох грошових одиниць за вагою чистого золота, що міститься в них, називають золотим паритетом. При золотому стандарті паперові й кредитні гроші вільно обмінюються на золото. Золото вільно переміщувалося із країни до країни, тобто була свобода ввезення й вивезення золота.

Уже напередодні 1913 р. дві третини всього золота припадало на п'ять країн: США, Англію, Францію, Німеччину й Росію. Це значно звужувало золоту базу грошового обігу в інших країнах і ослабляло їх грошову систему. Це робило необхідним заміщення металевих грошей кредитними.

Першу світову валютну систему змінила інша – Генуезька (1922). Її основними елементами були такі:

- золотодевізний стандарт – офіційно встановлений фінансовий паритет валют до долара США, який конвертувався на золото за офіційним курсом;
- збережені золоті паритети;
- відновлений режим змінних валютних курсів;
- частково використовувався золотозлитковий стандарт (США, Велика Британія, Франція).

Генуезький етап функціонування світової валютної системи формувався під впливом двох жорстоких потрясінь: Першої світової війни й Великої депресії 1929–1933 років. Цей етап характеризувався глибокими валютними стресами, які суттєво розхитали систему фіксованих курсів. Спроби підтримувати фіксовані валютні курси в цій ситуації виявилися марними. Неконтрольоване збільшення грошової маси призводило до значного зменшення курсів національних валют, дестабілізації платіжних балансів і національних економік. Генуезька система проіснувала недовго.

1944 року було створено міжнародну валютну систему, яку за місцем проведення міжнародної валютної конференції (м. Бреттон-Вудс, США) було названо Бреттон-Вудською системою. У її основу було покладено ідею пристосувати валюти окремих країн до національних валютних систем передових на той час США та Англії. Незначний золотий запас Англії не дав їй змоги виразити золоту ціну фунта стерлінгів. Панівне становище зайняв долар. Разом з ним статус резервної валюти отримав і фунт стерлінгів. Офіційно цю систему називали золотовалютним стандартом, неофіційно – золотодоларовим. Основні принципи Бреттон-Вудської системи:

- збереження за золотом функції світових грошей;
- використання як світових грошей нарівні із золотом американського долара;
- зобов'язання США обмінювати центральним банкам інших країн пред'явлені долари на золото за офіційним курсом – 35 дол. США за тройську унцію золота (31,1 грама);
- використання фіксованих паритетів валют до долара, а через нього – до інших валют;
- зобов'язання країн підтримувати змінення ринкових курсів національних валют навколо фіксованих доларових паритетів у певних межах;
- регулювання міжнародних валютних відносин через спеціально створений Міжнародний валютний фонд.

Отже, ця система поставила долар у привілейоване становище, і він почав переважати в міжнародних розрахунках. Система працювала нормально до середини 60-х років.

З другої половини 60-х років на світовому ринку змінилися позиції Японії і країн – членів ЄС, національні валюти яких усе частіше почали використовуватись у міжнародних розрахунках. Водночас США вже не могли в необхідних кількостях обмінювати долари на золото. Почався перехід до Ямайської валютної системи. Рішення про її створення було прийнято в межах МВФ 1976 року в м. Кінгстоні (Ямайка) і набуло чинності 1978 р.

Основа Ямайської валютної системи: змінні обмінні курси й багатовалютний стандарт.

Основними принципами Ямайської валютної системи є такі:

1 Система є поліцентричною, тобто базується не на одній, а на декількох ключових валютах.

2 Скасовано монетний паритет золота.

3 Основним засобом міжнародних розрахунків стала вільноконвертована валюта, а також СПЗ і резервні позиції в МВФ.

4 Не існує меж змінення валютних курсів. Курс валют формується під впливом попиту і пропозиції.

5 ЦБ країн не зобов'язані втручатися в роботу валютних ринків для підтримки фіксованого паритету своєї валюти, проте вони здійснюють валютні інтервенції для стабілізації курсів валют.

6 Країна сама вибирає режим валютного курсу, але їй заборонено виражати його через золото.

7 МВФ спостерігає за політикою країн в області валютних курсів: країни-члени МВФ повинні уникати вільного маніпулювання валютними курсами, що дає змогу перешкодити дійсній перебудові платіжних балансів або отримати односторонні переваги перед іншими країнами – членами МВФ.

Однак на початку ХХІ ст. світове співтовариство впритул підійшло до необхідності принципових змін світової валютної системи, формування концептуальних основ співробітництва у валютно-фінансовій і кредитній сферах, у яких би максимально враховувався той факт, що сьогодні розвиток світової валютної системи здійснюється головним чином під впливом двох визначальних взаємозв'язаних і взаємозумовлених і разом з тим суперечливих тенденцій – глобалізації і регіоналізації, які виявляють себе в динамічному розвитку регіональних інтеграційних процесів і в прагненні світового співтовариства до координації валютної політики у масштабі світового ринку.

Для Ямайської валютної системи є характерним сильне змінення валютного курсу для долара США, що пояснюється суперечливою економічною політикою США у формі експансіоністської фіскальної і рестриктивної грошової політики. Ці змінення долара стали причиною багатьох валютних криз.

У відповідь на нестабільність Ямайської валютної системи країни ЄС створили власну міжнародну (регіональну) валютну систему з метою стимулювання процесу економічної інтеграції.

Європейська валютна система (ЄВС) у складі восьми країн Спільного ринку – Німеччини, Франції, Бенілюксу, Італії, Ірландії, Данії – почала функціонувати з 13 березня 1979 р. Основні цілі ЄВС:

– забезпечення досягнення економічної інтеграції;

– створення зони європейської стабільності з власною валютою на противагу Ямайській валютній системі, що базується на доларовому стандарті; відсутність такої системи ускладнювала співпрацю країн – членів ЄС в області виконання загальних програм і у взаємних торгових відносинах;

- захист ринку від експансії долара;
- зближення економічних і фінансових політик країн.

З моменту створення й до 1 січня 1999 р. спеціальною європейською розрахунковою одиницею було визнано ЕКЮ – спеціальний запис на рахунках Європейського фонду валютного співробітництва. Його використовували як розрахункову базу для визначення бюджету ЄС, для розрахунку центральних валютних курсів, як розрахункову й кредитну одиницю між центральними банками, а також як базу для розрахунку відхилень різних валютних курсів. Квота національних валют у структурі ЕКЮ визначалася економічним потенціалом країн (їх часткою в сукупному ВВП й товарообігом країни).

З 1 січня 1999 р. із введенням в обіг єдиної для Євросоюзу валюти – євро – у Європі почав діяти Економічний і валютний союз. Остаточний список держав, які готові до впровадження євро, було затверджено главами держав і урядів країн на саміті 2 травня 1998 р. у Брюсселі. Згідно з цим списком до монетарного союзу в січні 1999 р. приєдналися 11 з 15 країн Європейського Союзу – Бельгія, Німеччина, Іспанія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Португалія і Фінляндія. Утрималися від вступу Англія, Швеція, Данія, а Греція не пройшла за макроекономічними показниками.

5.3 Міжнародні розрахунки і їх форми

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується подальшим поглибленням і зміцненням взаємозв'язків між національними економіками, при яких передбачається здійснення міжнародних розрахунків.

Міжнародні розрахунки – це грошові розрахунки між установами, підприємствами, банками й окремими особами, пов'язані з рухом товарно-матеріальних цінностей і послуг у міжнародному обороті.

Основою для проведення міжнародних розрахунків є зовнішня торгівля, оскільки насамперед у ній виявляється відносно відокремлена форма руху вартостей у міжнародному обороті через розбіжності в часі виробництва, реалізації й оплаті товарів, а також через територіальну розрізненість ринків збуту. Міжнародні розрахунки є повсякденною діяльністю спеціалізованих банків, які здійснюють розрахунки між суб'єктами МЄВ. Форма розрахунків вибирається шляхом узгодження інтересів експортера й імпортера. Типи, види й форми міжнародних розрахунків показано на рисунках 5.1–5.3.

Однією з найбільш поширених форм у міжнародній торгівлі є інкасова форма розрахунків. Її суть полягає в тому, що експортер доручає своєму банку одержати від імпортера необхідну суму валюти за умови передачі останньому відповідних товарних документів.

Рисунок 5.1 – Типи міжнародних розрахунків

Рисунок 5.2 – Види міжнародних розрахунків

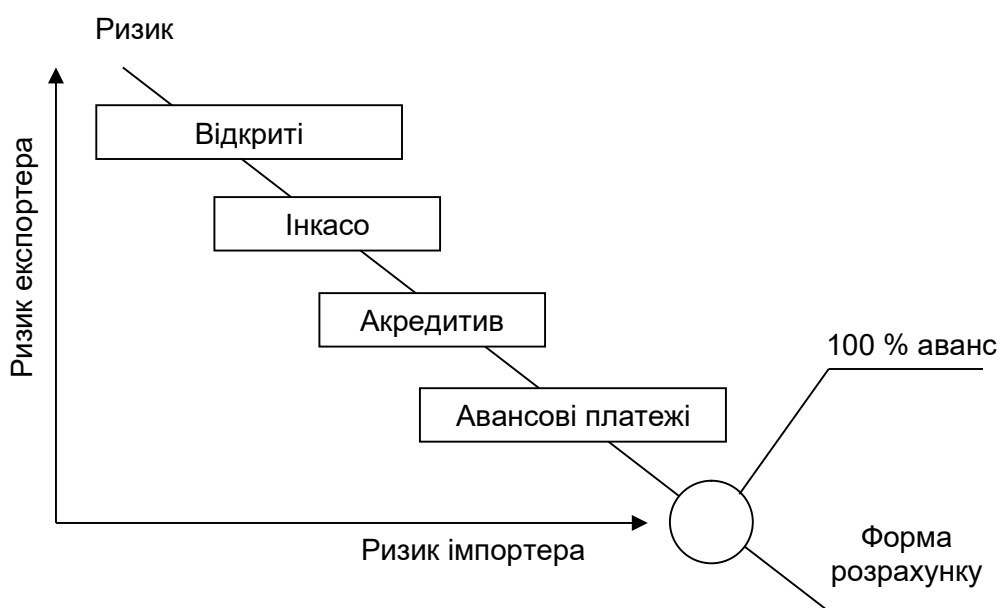

Рисунок 5.3 – Форми міжнародних розрахунків

Інкасова форма розрахунків має переваги й недоліки.

Переваги для експортера:

- значно більша надійність порівняно з розрахунками через переведення коштів, оскільки до здійснення платежу товаросупровідні документи імпортеру не видаються;
- можливість безпечної поставки товаророзпорядчих документів імпортеру;
- можливість доручити банку здійснення протесту тратт у випадку відмови імпортера від акцепту або платежу;
- можливість поповнення оборотних засобів шляхом зарахування в банку акцептованих імпортером тратт до завершення оплати товару імпортером.

Переваги для імпортера:

- здійснення оплати товарів тільки після подання документів, які засвідчують фактичне виконання експортером своїх зобов'язань щодо відвантаження товарів;
- отримання підтвердження відповідності відвантажених товарів умовам зовнішньоекономічного контракту до здійснення оплати;
- менші затрати, ніж при використанні акредитивної форми розрахунків.

Недоліки для експортера:

- додаткові часові витрати, необхідні для передачі передбачених умовами акредитиву документів.

На рис. 5.4 показано технологію проходження розрахунків з інкасо.

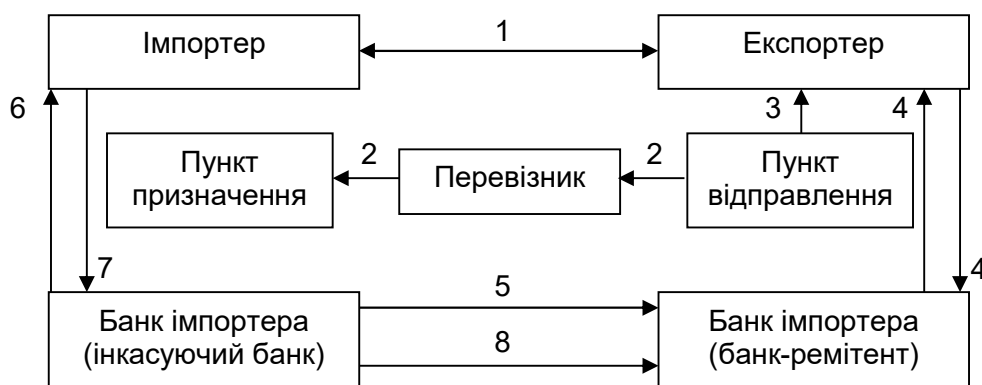

Рисунок 5.4 – Технологія проходження інкасової форми розрахунків

Перший крок – підписання контракту.

Другий крок – відвантаження товару відповідно до умов контракту.

Третій крок – отримання експортером транспортних документів.

Четвертий крок – підготовка експортером комплексу документів для банку-ремітента.

П'ятий крок – перевірка банком-ремітентом документів і передача їх інкасуєчому банку.

Шостий крок – подання інкасуєчим банком інкасового доручення й документів імпортеру.

Сьомий крок – отримання інкасуєчим банком платежу від платника й видача йому документів.

Восьмий крок – переказ інкасуєчим банком виручки банку-ремітенту.

Дев'ятий, заключний крок – зарахування банком-ремітентом отриманої виручки на рахунок експортера.

Інкасова форма вигідніша імпортеру з таких причин:

- оплата здійснюється після отримання документів, до цього гроші імпортера певний час перебувають в обігу;
- оплата за відвантажений товар зменшує частку ризику;
- експортеру після відвантаження товару не гарантується оплата, оскільки імпортер в будь-який момент може відмовитися від поставки;
- експортер по суті надає кредит на час руху товару до імпортера;
- за період руху товару до імпортера (а це може становити від кількох днів до місяця й більше) можуть статися зміни у валютному законодавстві не на користь експортера.

На рисунку 5.5 показано технологію проходження розрахунків за акредитивною формою.

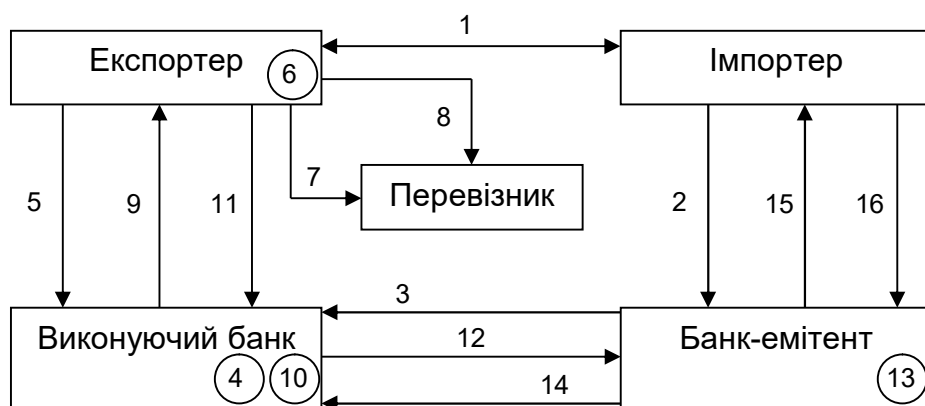

Рисунок 5.5 – Схема проходження платіжного акредитива

Перший крок – підписання зовнішньоекономічного контракту, у якому передбачається використання акредитивної форми розрахунків.

Другий крок – подання імпортером заяви своєму банку на відкриття акредитива.

Третій крок – відкриття акредитива.

Четвертий крок – перевірка банком експортера акредитива.

П'ятий крок – авізування бенефіціара про відкриття акредитива.

Шостий крок – перевірка відповідності умов акредитива умовам зовнішньоекономічного договору.

Сьомий крок – відвантаження товару перевізнику.

Восьмий крок – отримання від перевізника транспортних документів.

Дев'ятий крок – подання до авізуючого банку документів, які зазначено в акредитиві.

Десятий крок – перевірка відповідності документів умовам акредитива.

Одинадцятий крок – переказ платежу за акредитивом на рахунок бенефіціара.

Дванадцятий крок – пересилання документів до банку-емітента.

Тринадцятий крок – перевірка відповідності документів умовам акредитива.

Чотирнадцятий крок – переведення компенсації за акредитивом до авізуючого банку.

П'ятнадцятий крок – передача документів заявнику акредитива.

Шістнадцятий крок – переведення банку-емітенту суми платежу за акредитивом і суми комісії за відкриття акредитива. Акредитивна форма розрахунків.

Більш вигідною для експортера є акредитивна форма розрахунків, яка являє собою форму безготівкових розрахунків між покупцем і продавцем за товарно-матеріальні цінності й послуги з допомогою грошового документа – акредитива. Акредитив – доручення банку здійснити на прохання клієнта оплату документів на користь експортера за умови виконання ним певних обов'язків.

У розрахунках за документарним акредитивом беруть участь такі сторони:

- експортер;
- імпортер;
- банк-емітент;
- авізуючий банк.

Акредитивна форма розрахунків є однією з найбільш складних і дорогих. За її реалізацію банки беруть великі комісійні. Водночас для експортера після авансових платежів розрахунки у формі акредитива є найбільш вигідною формою, оскільки зобов'язує банк провести платіж.

Розрахунки у формі авансу. Найбільш вигідна для експортера форма розрахунку – у вигляді авансу. Це пояснюється тим, що часткова, а інколи й повна оплата вартості товарів здійснюється імпортером до їх відвантаження. Це – неприкрита форма кредитування експортера. Однак зазвичай банк експортера на суму авансового платежу видає на користь імпортера гарантію повернення одержаного авансу, якщо умови контракту не виконано. Зазвичай платіж у вигляді авансу може становити 1/3 загальної суми контракту.

Розрахунок за відкритим рахунком. У цій формі імпортер періодично здійснює платежі експортеру після отримання товару. Після завершення контрактних поставок робиться підсумковий підрахунок і погашення заборгованості, якщо така є. Відкритий рахунок використовується між

традиційними партнерами, структурними підрозділами ТНК тощо. Ця форма розрахунків є найвигіднішою для імпортерів.

Інші форми розрахунків. Розрахунки через систему СВІФТ (акціонерне товариство «Всесвітня міжбанківська фінансова телекомунікаційна мережа», створене в Брюсселі 1973 року). Ця форма розрахунків відрізняється від інших найменшою затратою часу на їх оброблення. З нею можуть конкурувати лише телеграфні перекази.

Використання чеків. Чекова форма розрахунків – одна з безготівкових форм, при якій використовуються розрахункові чеки – грошові документи установленої форми. Його виписує платник і передає одержувачу грошей. Чек може бути у будь-якій валюті. При здійсненні міжнародних розрахунків неторгового характеру використовуються дорожні (туристичні) чеки і єврочеки.

Використання перевідних векселів. У міжнародних розрахунках використовуються перевідні векселі (тратти) – документи, що складаються в обумовленій сторонами формі й містять безумовний наказ трасанте (кредитора) трасату (позичальнику) про виплату у зазначений термін ремітенту (третій особі) певної суми грошей. Акцептовані банками тратти (які мають згоду платника на оплату) можна легко перетворити на наявні гроші шляхом їх продажу банку або спеціалізованій установі.

На рисунку 5.6 зображено схему застосування вексельної системи при імпорті товарів.

Перший крок – підписання зовнішньоекономічного контракту купівлі-продажу товарів.

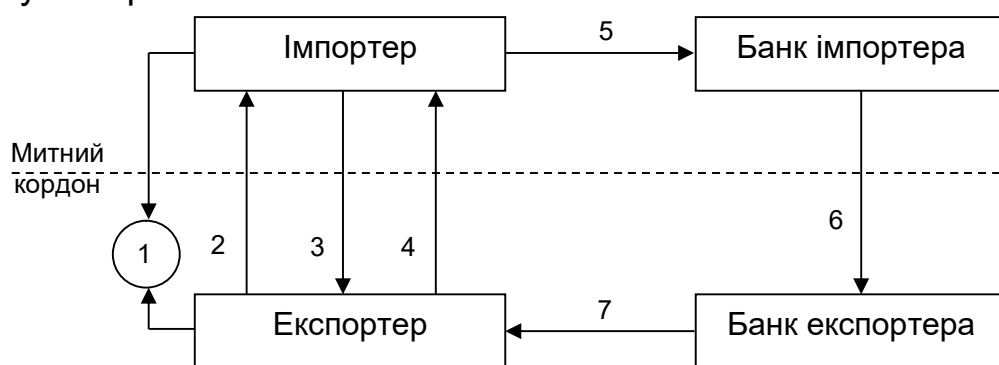

Рисунок 5.6 – Схема застосування векселів при імпортуванні товарів

Другий крок – поставка товарів.

Третій крок – видача векселя.

Четвертий крок – подання векселя до оплати.

П'ятий крок – подання платіжних документів до обслуговчого банку.

Шостий крок – платіж за поданим до платежу векселем.

Сьомий крок – отримання експортером документів про зарахування грошей на рахунок.

На рисунку 5.7 показано технологію застосування векселів при експортуванні товарів.

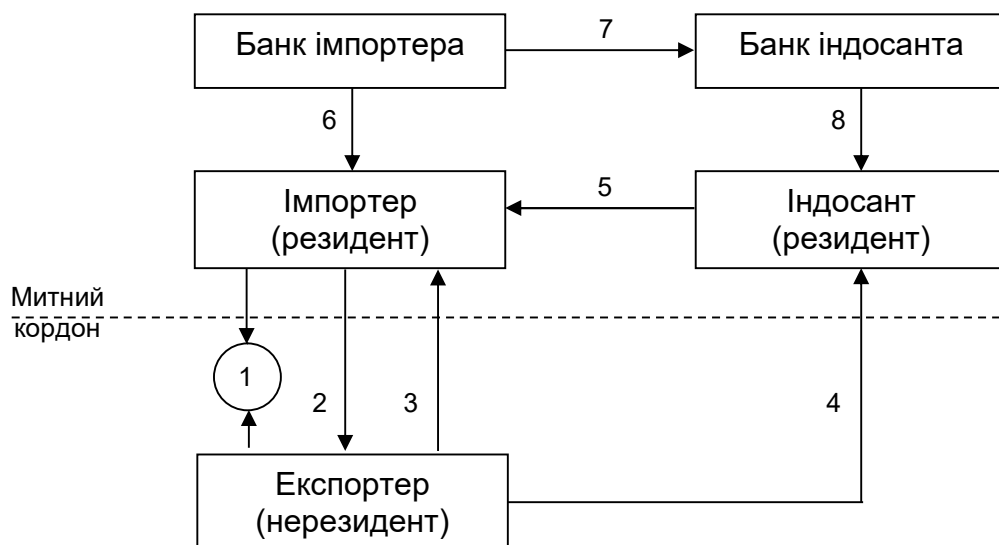

Рисунок 5.7 – Схема застосування векселів при експортуванні товарів

Перший крок – підписання зовнішньоекономічного контракту купівлі-продажу.

Другий крок – поставка товарів.

Третій крок – видача векселя.

Четвертий крок – передача векселя третій особі – резиденту.

П'ятий крок – подання векселя до платежу.

Шостий крок – подання платіжних документів до обслуговчого банку.

Сьомий крок – платіж за поданим до платежу векселем.

Восьмий крок – отримання індосантом документів про зарахування грошей на рахунок.

Кредитні картки (електронні). Останніми роками в міжнародних розрахунках все активніше використовуються кредитні картки, які являють собою кредитний білет (ваучер, купон, магнітну картку), що дає його власнику право на придбання товарів і послуг без оплати готівкою.

Контрольні запитання

1. Що являють собою система міжнародних валютних відносин та її структура?
2. Що таке валютний курс і які фактори його визначають?
3. Що таке конвертованість, валютний паритет, котирування валют?
4. Наведіть етапи розвитку світової валютної системи.
5. Як здійснюються міжнародні розрахунки через основні їх форми?

6 МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-ГРОШОВІ Й КРЕДИТНІ РИНКИ ТА ЇХ ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ

6.1 Міжнародний валютний ринок

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується подальшим поглибленням і зміцненням взаємозв'язків між національними економіками шляхом здійснення міжнародних розрахунків.

Міжнародні розрахунки – це грошові розрахунки між установами, підприємствами, банками й окремими особами, пов'язані з рухом товарно-матеріальних цінностей і послуг у міжнародному обороті.

Сутнісний бік валютно-фінансового ринку можна охарактеризувати як систему відносин з позицій купівлі-продажу іноземної валюти, яка відбувається в офіційних центрах, що історично сформувалися під час розвитку світової валютної системи. Структуру валютних ринків показано на рисунку 6.1.

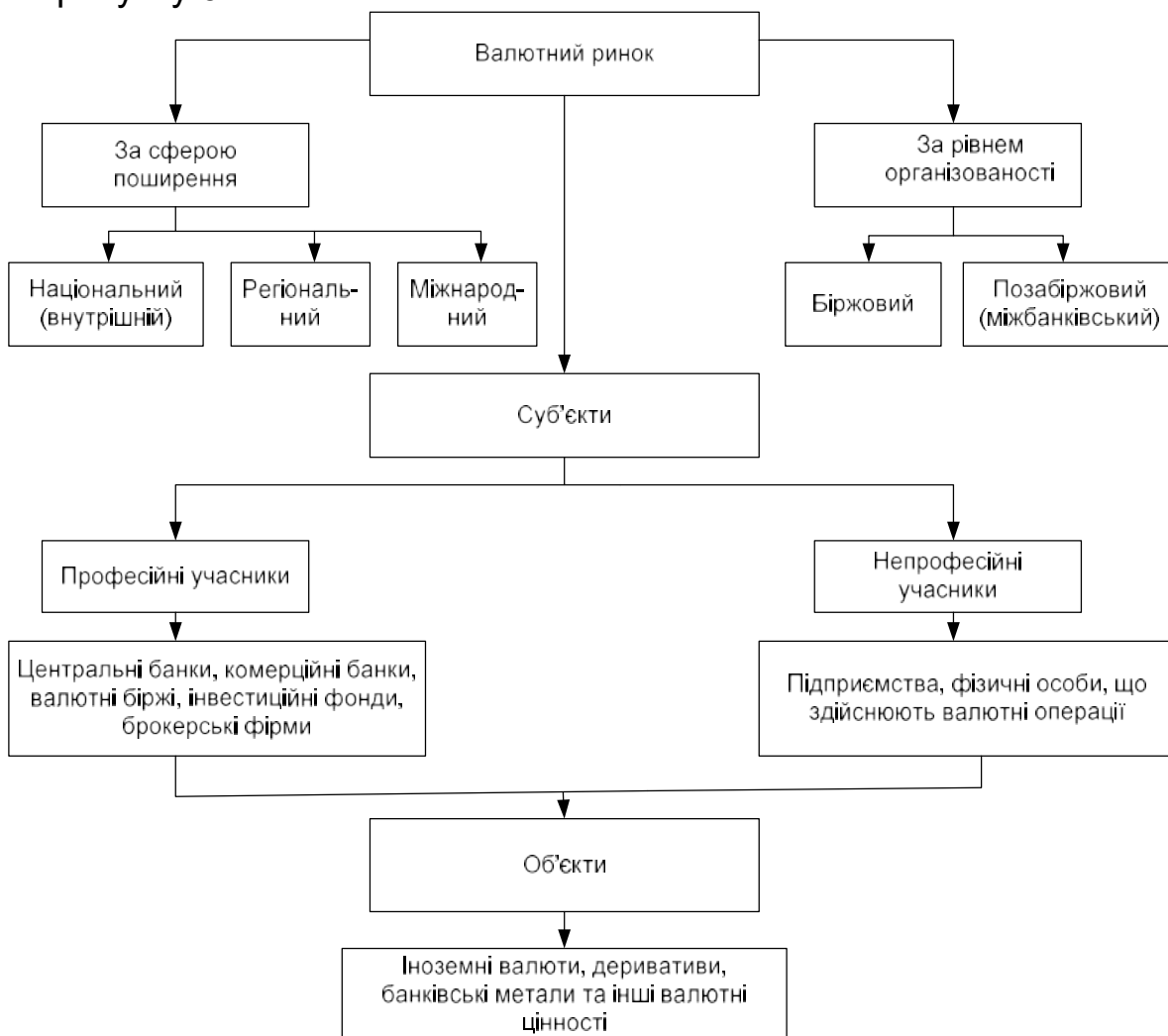

Рисунок 6.1 – Валютні ринки і їх структура

З організаційних позицій валютний ринок – це система крупних комерційних банків, між якими існує сучасна система зв'язку, з допомогою якої відбуваються торги валютою і платіжними документами і де купівля-продаж здійснюється за певним курсом.

На стан міжнародних розрахунків впливає цілий комплекс чинників, до яких належать:

- політичні й економічні відносини між країнами;
- позиція країни на товарних і грошових ринках;
- ступінь використання й ефективність державних заходів щодо зовнішньоекономічного регулювання;
- валютне законодавство;
- міжнародні торговельні правила і звичаї;
- регулювання міждержавних товарних потоків,
- регулювання руху послуг і капіталів;
- різниця в темпах інфляції в окремих країнах;
- стан платіжних балансів;
- банківська практика;
- умови зовнішньоторговельних контрактів і кредитних угод;
- конвертованість валют.

З урахуванням цих чинників міжнародні розрахунки необхідно виокремити в самостійну систему, нерозривно пов'язану з рухом товарно-матеріальних цінностей.

Основними суб'єктами міжнародних розрахунків є експортери й імпортери, а також банки, що їх обслуговують.

З підрахунків випливає, що масштаби операцій, які здійснюються з валютою, значно перевищують потреби комерційних акцій. Їх використовують для страхування валютних і кредитних ризиків, а також з метою спекуляції.

Сьогодні у світі сформувалися величезні потоки «світових грошей», які утворилися головним чином не як вияв потреб виробництва, торгівлі, інвестування, а як наслідок спекулятивної торгівлі. Ці гроші не виконують жодних реальних економічних функцій господарювання. Щоденно обсяг операцій з ними перевищує грошові потоки у сфері фінансування торгівлі й інвестування. Світовий валютний ринок перетворився на своєрідний велетенський тоталізатор.

На світовому валютному ринку існує своя внутрішня ієрархія. Три центри (Лондон, Нью-Йорк і Токіо) далеко випереджають інші валютні ринки за масштабами операцій. При цьому в Лондоні обсяг щоденних операцій із валютою перевищує їх обсяг у Нью-Йорку й Токіо разом узятих і становить у середньому 500 млрд дол. Великими регіональними валютними ринками в Європі вважаються Франкфурт-на-Майні, Цюрих, Париж, Брюссель, в Азії – Сінгапур, Гонконг і Бахрейн.

Виокремлюють такі основні види валютних операцій:

- купівля-продаж валюти;

- надання позик і здійснення розрахунків в іноземній валюті;
- угода про термінову поставку валюти;
- угода про операції СВОП, опціони, ф'ючерси.

Валютні форвардні контракти – це угоди з обміну двома валютами в кількості, яку визначено в угоді, на певну дату (більш ніж через два робочі дні після його підписання) за узгодженим сьогодні курсом. Термін форвардних контрактів становить тиждень, місяць, три місяці, шість місяців і рік. Форвардний курс може дорівнювати курсу СВОП (тобто курсу, за яким обмінюються валютами протягом не більше двох робочих днів з моменту досягнення угоди про курс), бути вищим або нижчим за нього. Якщо форвардний курс нижчий за курс СВОП, то іноземна валюта продається з форвардною знижкою, якщо вище – то з форвардною премією.

Валютні опціонні угоди – це угоди, які за певну плату (премію) дають покупцю опціону право (яке не є його обов'язком) купити або продати певну кількість валюти за узгодженою ціною до настання певної дати.

Науково-технічна революція, насамперед розвиток мережі телекомунікацій, привела до інтернаціоналізації валютного ринку. Можливість зв'язатися з будь-яким банком протягом кількох секунд створила умови, за яких валютний ринок може працювати в цілодобовому режимі, коли в Нью-Йорку вночі можна проводити операції через Токіо або Лондон і навпаки. По суті локальні валютні ринки (Лондон, Цюрих, Франкфурт, Нью-Йорк) перетворилися на єдиний у світовому масштабі валютний ринок.

6.2 Міжнародний кредитний ринок

Розвиненість кредитних відносин є невід'ємною умовою функціонування ринкової економіки. Кредитом називають рух позикового капіталу.

Міжнародний кредит – це кредит, де кредиторами й позиковцями є різні держави, тобто рух позикового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин.

Як економічна категорія міжнародний кредит відображає відносини, які склалися між кредиторами й позиковцями різних країн з приводу надання, використання й погашення позики. Суб'єктами цих відносин є держави й державні органи, кредитні організації, нефінансові заклади, а також інші юридичні й фізичні особи.

Міжнародний кредит має кілька важливих функцій:

- забезпечує перерозподіл між країнами фінансових і матеріальних ресурсів, що сприяє їх ефективному використанню;
- посилює нагромадження в межах всього світового господарства за рахунок використання тимчасово вільних грошових коштів одних країн для фінансування капіталовкладень в інших країнах;

– прискорює реалізацію товарів.

Міжнародний валютний ринок тісно пов'язаний з Міжнародним кредитним ринком (МКР), однак ці ринки розрізняються за цільовим призначенням, формами надання, об'єктами кредитування, характером забезпечення, термінами (рисунок 6.2).

Рисунок 6.2 – Основні види міжнародного кредиту

Форми міжнародного кредиту можна класифікувати за різними принципами:

1 За призначенням:

- зв'язані;
- фінансові.

Зв'язані кредити мають цільовий характер, закріплений в кредитних угодах. До них належать:

- комерційні кредити, які надаються для закупівлі певних видів товарів або оплати послуг;

- інвестиційні кредити – для будівництва конкретних об'єктів, на прями капіталовкладення, погашення зовнішньої заборгованості, придбання цінних паперів;

- проміжні кредити – для обслуговування змішаних форм вивезення капіталів, товарів і послуг, наприклад, у вигляді виконання підрядних робіт.

Фінансові кредити не мають цільового призначення. До них належать:

- євrokредити;
- облігації: з фіксованою і змінною відсотковою ставкою; з варантом; конвертовані облігації;
- євроноти;
- єврокомерційні папери та інші фінансові інструменти.

2 За джерелами:

- зовнішнє кредитування;
- внутрішнє кредитування.

3 За формою надання:

- товарні;
- валютні.

4 За термінами:

- надстрокові – добові, тижневі, до трьох місяців;
- короткострокові – до одного року;
- середньострокові – 1–5 років;
- довгострокові – понад 5 років.

Перший з них використовується для термінових операцій; другий – переважно в зовнішній торгівлі товарами споживчого призначення, матеріалами, сировиною, продуктами харчування й при обміні послугами; третій – для експорту машин і обладнання; четвертий – для фінансування інвестицій в інфраструктуру й виробничу сферу, для великомасштабних проектів.

5 За валютою позики:

- у валюті країни-позичальника;
- у валюті країни-кредитора;
- у валюті третьої країни;
- у міжнародній грошовій одиниці (СПЗ, ЕКЮ тощо).

6 За забезпеченістю:

- забезпечені (товарними документами, цінними паперами, векселями, нерухомістю тощо);
- бланкові – під зобов'язання боржника.

7 За формою надання:

- готівкові;
- акцептні;
- депозитні сертифікати;
- облігаційні позики.

У МКР виокремлюють чотири структури:

- функціональну;
- інституційну;
- географічну;
- валютну.

Функціональна структура МКР. Важливим елементом функціональної структури МКР є світовий грошовий ринок (СГР) – система відносин, які виникають під час купівлі-продажу грошового капіталу, який функціонує як купівельний і платіжний засіб. СГР містять міжбанківський ринок – сукупність відносин між банками стосовно надання короткострокових позик на суму не менш ніж один мільйон доларів.

Інституційна структура МКР. У структурі передбачається насамперед вичленування її суб'єктів. Їх можна поділити на три групи: професіональних посередників, позичальників і кредиторів. Основними тенденціями розвитку інституційної МКР є зменшення ролі банків,

збільшення ролі держав в експорті капіталу й підвищення ролі міжнародних економічних і валютно-фінансових організацій.

Географічна структура МКР. Основними міжнародними фінансово-кредитними центрами є Нью-Йорк, Лондон, Цюрих, Франкфурт-на-Майні, Люксембург, Токіо, Сінгапур, Гонконг.

У 90-ті роки на економічно розвинені країни припадало 90 % обсягу світових позикових капіталів, 5 % – на країни, що розвиваються, 1 % – на Центрально- і Східноєвропейські країни.

Валютна структура МКР:

- національний ринок валют;
- міжнародний ринок валют;
- євроринок валют .

Національний ринок валют – використання позичальниками й кредитором на національній валюті тієї чи іншої країни.

Міжнародний ринок валют являє собою сукупність національних ринків валют. Основними тенденціями його розвитку є зменшення значення долара США на світовому кредитному ринку. У 80-х роках частка США на світовому ринку позикових капіталів становила 75 % від усіх зарубіжних банківських активів, у 90-х роках – менше 60 %.

Важливою часткою міжнародного кредитного ринку є євроринок, на якому депозитні й позикові операції здійснюються в доларах США і євровалютах.

Євровалюта – це своєрідна валюта. Це будь-яка національна валюта, яку розміщено в банківській системі за межами своєї країни. Отже, євровалюта, маючи країну свого походження, водночас їй не належить. Таким чином, ця особливість євровалюти надає їй над- або позанаціонального характеру. Таким чином, наприклад, ні США, ні жодна інша країна, національна валюта якої стала євровалютою, ні країна, де розміщено ринки євровалюти, оскільки євровалюта – це не їх валюта, не можуть регулювати її рух.

На євrorинку надаються кредити на різних умовах:

- за твердою відсотковою ставкою (звичайний термін кредиту за твердою ставкою – до двох років);
- за змінною ставкою (змінення відсоткової ставки протягом терміну кредиту);
- стенд-бай (кредит у євровалюті);
- синдиційовані (додаткові протиризикові гарантії).

Більш поширеними є ролловірні кредити, тобто передбачається змінення ставки залежно від динаміки попиту й пропозиції на кредитному ринку.

Кредити «стенд-бай» дають клієнту змогу отримати кредит у євровалюті. Банк знімає комісійні за зобов'язання надавати клієнту фінансові ресурси незалежно від того, користується він кредитом чи ні.

Єврооблігації (облігації у валютах) зазвичай випускаються у валюті, що відрізняється від валюти тієї країни, яка їх випускає. Звичайний термін погашення єврооблігацій – 10–15 років. Майже в усіх випадках єврооблігації випускаються на пред'явника, тому їх рівень ліквідності є високим.

Міжнародний ринок євровалюти постійно збільшується. Сьогодні наднаціональна грошова маса стала домінуючою силою на міжнародних фінансових ринках. З її допомогою здійснюється неконтрольований кредит на світових ринках грошей, що є одним із факторів виникнення валютних криз.

6.3 Міжнародні валютно-кредитні інститути і їх місце на валютно-фінансовому ринку

У міждержавному регулюванні валютних і кредитних відносин основну роль відіграють спеціальні міжнародні валютно-фінансові організації, серед яких провідне місце посідають Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Банк міжнародних розрахунків, регіональні банки й валютно-кредитні організації ЄС (Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд валютного співробітництва, Європейський банк реконструкції та розвитку).

Міжнародні валютно-фінансові й банківські організації посідають важливе місце у системі міжнародних економічних відносин.

По-перше, їх діяльність дає змогу стабілізувати суперечливу цілісність світового господарства.

По-друге, їх визначальною функцією є забезпечення подальшого розвитку міжнародного співробітництва.

По-третє, міжнародні валютно-фінансові організації сьогодні є важливими аналітичними центрами, які здійснюють наукове забезпечення розвитку МЄВ.

Деякі з міжнародних валютно-фінансових організацій є універсальними структурами, тобто поєднують у собі три наведені вище функції.

Особливе місце серед них посідають організації в системі ООН:

а) Міжнародний валютний фонд (МВФ);

б) Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) і три його філії:

- Міжнародна асоціація розвитку (МАР);

- Міжнародна фінансова корпорація (МФК);

- Багатостороннє інвестиційно-гарантійне агентство (БІГА).

МВФ і МБРР мають певну автономність у своїх діях. Їх організовано як акціонерне товариство, замовниками якого є держави-члени МВФ. МВФ засновано згідно з рішенням Бреттон-Вудської конференції. Його членами сьогодні є 188 держав. Основні цілі створення МВФ:

- сприяти збалансованому збільшенню міжнародної торгівлі;

- підтримувати стабільність валютних курсів;
- сприяти формуванню багатосторонньої системи розрахунків за поточними операціями між членами Фонду;
- надавати країнам – членам МВФ кредитні ресурси, які дають змогу регулювати незбалансованість зовнішніх платежів;
- бути форумом для консультацій і співробітництва в області міжнародної торгівлі й валютних відносин.

Кредитні операції МВФ здійснює лише з офіційними органами країн-членів – казначействами, центральними банками, валютними стабілізаційними фондами. Кредити надаються шляхом продажу іноземної валюти за національну, а погашають їх, викуповуючи національну валюту за іноземну.

МВФ надає кредити кількох видів:

Звичайний кредит – для стабілізації платіжного балансу в межах року з можливим його продовженням до 4–5 років.

Компенсаційний кредит – для компенсації зменшення експортного виторгу за незалежними від країни-позичальника причинами (на 3-5 років).

Стабілізаційний «буферний кредит» – для фінансування запасів сировини у зв'язку з несприятливою кон'юнктурою на світових ринках (на 3–5 років).

Розширене фінансування – для структурної перебудови зовнішніх розрахунків, якщо є серйозні порушення платіжного балансу (до трьох років).

Кредити МВФ надає лише з дотриманням певних економічних і політичних вимог у формі програми стабілізації економіки. Країни-члени зобов'язані надавати МВФ інформацію про офіційні запаси золота й валютні резерви, стан економіки, платіжний баланс, іноземні інвестиції і грошовий обіг тощо.

До важливих функцій МВФ належать консультативна й регулівна.

Регулівна функція полягає в тому, що МВФ здійснює нагляд за політикою країни-учасниці щодо її відповідності зобов'язанням, які приймає країна, вступаючи до Фонду. Головною з них є політика курсів валют. Останніми роками посилюється нагляд за економічною політикою країн – членів МВФ.

Консультативну функцію МВФ здійснює в межах регулювання зазвичай щорічних двосторонніх зустрічей персоналу МВФ з офіційними представниками держав-членів МВФ. Предметом обговорення є економічна політика й зовнішня заборгованість країни.

Використання тією чи іншою країною ресурсів МВФ можливе лише на певних, досить жорстких умовах.

По-перше, країна повинна звернутися до Фонду з вагомим обґрунтуванням потреби в кредитних ресурсах.

По-друге, МВФ повинен переконатися, що країна, яка звернулася за допомогою, зможе виконати свої зобов'язання з погашення заборгованості перед Фондом.

Однією з найбільш впливових інституцій у системі міжнародних фінансових організацій, які здійснюють управління міжнародними економічними відносинами, є Група Світового банку, яка містить чотири інститути: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), Міжнародну фінансову корпорацію (МФК) і Багатостороннє агентство інвестиційних гарантій (МАІГ). Функція Групи Світового банку зводиться головним чином до відповідної фінансової й консультативної допомоги країнам – членам ООН.

Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), який частіше називають Світовим банком, було засновано в липні 1944 р. на валютно-фінансовій Бреттон-Вудській конференції, що відбулася в м. Бреттон-Вудсі (штат Нью-Хемпшир, США) під егідою ООН. Світовий банк розпочав свою діяльність 25 червня 1946 р.

Мета Світового банку – сприяння економічному прогресу на користь найбідніших верств населення в країнах, що розвиваються, і фінансування інвестицій для економічного зростання. Інвестиції спрямовуються як на будівництво доріг, електростанцій, шкіл, зрошувальних систем, так і на сприяння розвитку сільськогосподарських структур, перекваліфікацію вчителів, програми поліпшення харчування дітей і вагітних жінок. Деякі позики Світового банку направлені на реструктуризацію економіки, що в подальшому сприяє її стабільності, ефективності й ринковій орієнтації. Світовий банк забезпечує також «технічну допомогу» або експертну підтримку, допомагає урядам країн підвищити ефективність специфічних секторів їх економік відповідно до потреб національного розвитку.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР), яку засновано 1960 р. як філію Світового банку. Головна особливість її діяльності полягає в тому, що вона надає безпроцентні позики найбіднішим країнам світу. Тільки ті країни, річний прибуток у яких на душу населення становить менше 1305 дол. США, мають право на позику МАР. Кредити МАР надаються лише урядам з терміном повернення 35–40 років. Кредити МАР є безвідсотковими.

Міжнародну фінансову корпорацію засновано 1956 р. (156 країн-членів). Україна приєдналась до МФК 1993 р.

Напрями діяльності МФК:

- інвестування приватного сектору переважно в країнах, що розвиваються;
- надання комплексних консультативних послуг урядам і підприємствам при приватизації (1993 р. експерти МФК брали участь в організації першого аукціону з продажу малих підприємств у м. Львові);
- формування ринку капіталів у країнах перехідної економіки; МФК надає кредити високорентабельним приватним підприємствам без

гарантій уряду, фінансуючи проекти, що створюються приватним сектором.

На відміну від МБРР ця установа надає позики без урядових гарантій. МФК може мати рівноправне положення в компаніях, яким вона позичає, відігравати роль каталізатора для інших інвесторів з приватного сектору, а також створювати ринки капіталу в країнах, що розвиваються.

Багатостороннє агентство гарантії інвестицій (БАГІ) створено 1988 р. (110 країн-членів). Діяльність цього філіалу Світового банку спрямована на підтримку приватних інвестицій у країнах, що розвиваються. БАГІ забезпечує гарантії інвестицій, захищаючи інвесторів від таких некомерційних ризиків, як війна або націоналізація. Ця установа надає консультативні послуги на рівні урядів, допомагаючи їм залучати приватні інвестиції в економіку.

БАГІ створено для страхового забезпечення інвестицій, які виходять за межі перелічених умов, а також для доповнення діяльності існуючих установ страхування інвестицій такими послугами, як співстрахування й перестрахування.

БАГІ пропонує страхове забезпечення інвестицій у таких випадках:

- відсутність конвертованої валюти – реалізується захист від утрат, що виникають у зв'язку з неможливістю конверсії прибутку від інвестицій, отриманих у місцевій валюті, у тверду валюту для переведення за межі країни;

- експропріація – забезпечується захист від утрат, які виникають у зв'язку з діями уряду, котрі можуть зменшити або обмежити права власності або контролю й права на страхування інвестицій;

- війна й громадянська непоко́ра – забезпечується захист від утрат, які виникають у зв'язку з військовими діями або громадянською непо́орою, що руйнують або виводять з ладу майно підприємства;

- розірвання контракту – забезпечується захист від утрат, що виникають у разі неспроможності інвестора вплинути на рішення країни-акцептанта, яка відмовилася від контракту або розірвала його.

Головні інструменти фінансування: кредити (їх частка є найвищою – 78 %), акціонерний капітал (21 %, і ця частка постійно збільшується) і банківські гарантії (1 %). Мінімальна сума фінансування, що дається на проект, – 5 млн єкю (5,5 млн дол.) або 30–35 % від загального обсягу необхідних ресурсів, хоча тут є можливим і гнучкий підхід, якщо невеликий проект є важливим для країни.

Кредити й інвестиції в акціонерний капітал у вигляді проектів проходять досить складний, а іноді й довгий шлях – від ідеї до рішення ради директорів і підписання відповідних юридичних угод. Період проходження проекту в різних відділах банку може коливатися від чотирьох місяців до кількох років. Перевіряється все – сам клієнт (наприклад, приватна компанія, що запропонувала банку профінансувати виробництво того чи іншого товару), рахунки, результати аудиторських

висновків, склад акціонерів, їх походження, знання компанією свого бізнесу, чітке обґрунтування майбутніх потоків готівки за проектом, очікуваний прибуток, погашення кредиту банку, а також те, чим його буде забезпечено, тощо.

Завданням ЄБРР є створення в постсоціалістичних країнах конкурентоспроможної промисловості, розвиток взаємовигідних зв'язків між західноєвропейськими країнами й надання кредитів під великі проекти в галузях енергетики, транспорту, зв'язку, охорони довкілля тощо.

Надаючи кредити, ЄБРР сприяє швидкому переходу східноєвропейських країн до економічної стабільності. Серед усіх міжнародних фінансових організацій у діяльності ЄБРР найбільш чітко виявлено екологічний аспект. Усі проекти проходять дуже жорстку експертизу у відповідному департаменті, і якщо виникає підозра щодо можливості заподіяння шкоди навколишньому середовищу, то шанси таких проектів на одержання фінансової допомоги з боку ЄБРР будуть невеликими.

Контрольні запитання

1. Що таке валютно-кредитні ринки і якою є їх структура?
2. Які операції здійснюються на валютно-кредитних ринках?
3. Якою є специфіка функціонування євроринку валют?
4. Наведіть структуру Міжнародного валютного фонду й Міжнародного банку реконструкції і розвитку. Якими є особливості їх функціонування?
5. Якою є основна роль регіональних валютно-фінансових і кредитних організацій?

7 ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

7.1 Суть міжнародної економічної інтеграції

Розвиток світових продуктивних сил на сучасному етапі все більше набуває характеру цілісності й безперервності їх національних елементів. Це обумовлює перевагу доцентрових сил у розвитку світового господарства й підвищення відкритості національних економік, є каталізатором інтернаціоналізації господарського життя. Сучасний світовий економічний розвиток характеризується двома головними тенденціями. З одного боку, зростають, посилюються і домінують процеси міжнародної економічної інтеграції. Міжнародну економічну інтеграцію (МЕІ) можна визначити як якісно новий етап розвитку й форму прояву інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає зближення й взаємоприспосовування, переплетення всіх структур національних господарств.

Збільшення міжнародного руху товарів і факторів виробництва об'єктивно сформувало потребу в створенні більш надійних виробничо-збутових зв'язків між країнами, ліквідації численних перепон на шляху руху товарів, послуг і факторів виробництва. Це явище називають інтернаціоналізацією господарського життя. Формою реалізації цієї потреби стали міждержавні інтеграційні об'єднання, основою діяльності яких є процеси економічної взаємодії, зрощення, переплетення національних економік, які діють відповідно до міждержавних домовленостей і все більшою мірою управляються міждержавними органами. При інтеграції передбачається наявність певної територіальної, економічної, структурної, технологічної близькості країн-учасниць інтеграційного об'єднання.

Міжнародна економічна інтеграція характеризується:

- узгодженою політикою у взаємних економічних відносинах і відносинах з третіми країнами;
- процесом створення однорідного, внутрішнього злитого господарського механізму кількох країн з пріоритетом власного поділу праці;
- інтернаціоналізацією виробництва, процесом зближення, взаємопроникнення й переплетення національних економік;
- особливими механізмами регулювання через наднаціональні органи в межах групи країн;
- процесом устанавлення глибоких економічних зв'язків в окремих регіонах, тобто МЕІ має регіональний характер, що обумовлено нерівномірністю розвитку регіонів.

Процес міжнародної економічної інтеграції обумовлений розвитком і поглибленням міжнародного поділу праці, унаслідок чого національні економіки «переплітаються» і «взаємопроникають» (рисунок 7.1).

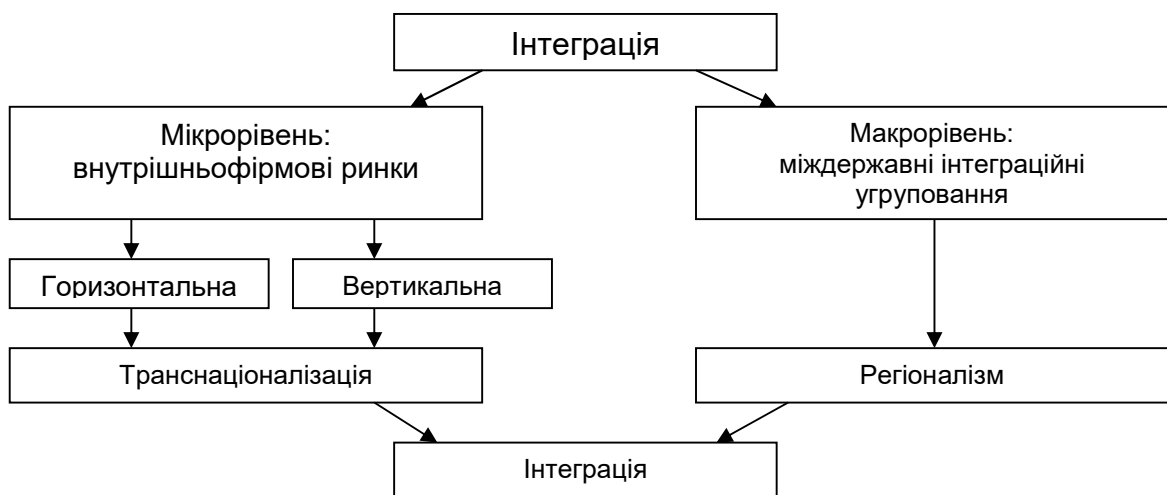

Рисунок 7.1 – Структура інтеграційного процесу

Очевидною стає економічна взаємозалежність країн і народів, усе тіснішими стають регіональні зв'язки.

Наведені процеси формуються як на мікро-, так і на макрорівнях, що об'єктивно визначають і два взаємопов'язані шляхи інтеграційних процесів: формування й розвиток транснаціональних корпорацій і міждержавна політика щодо формування світогосподарського лібералізованого ринкового простору в окремих регіонах світу.

Визначальними передумовами міжнародної економічної інтеграції є такі:

- якісні зміни в продуктивних силах, викликані сучасною науково-технічною революцією;
- соціально-економічна однорідність національних господарств, близькість рівнів їх ринкової зрілості;
- забезпечення розширення ринку з метою отримання переваг масштабної економіки;
- зовнішньополітичне середовище, яке сприяє соціально-економічному розвитку країн, що інтегруються;
- географічна близькість країн, що інтегруються;
- спільність проблем соціально-економічного характеру країн, що інтегруються;
- цілеспрямована політика держав, зацікавлених у розвитку інтеграційних процесів.

Інтеграційні процеси мають регіональний характер і виявляються в регіонах з найрозвинутішою економікою та інтенсивним розвитком НТП:

- Західна Європа;
- Північна Америка;
- Південно-Східна Азія;
- Південна Америка.

Головні учасники й організатори інтеграційного процесу:

- держави;
- ТНК;
- партії;
- громадські організації;
- національні групи населення;
- окремі особи.

Сучасні особливості процесів МЕІ:

- динамізм у розвитку;
- нерівномірність (за регіонами, рівнем розвитку);
- розвиток нарівні з дезінтеграцією;

- глобальний субрегіоналізм (дія на глобальному рівні, але поділ регіональних об'єднань на субрегіони);
- формування реальних умов розвитку світової економічної інтеграції.

7.2 Форми, рівні, типи й етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції

Для створення економічного інтеграційного угруповання двох або кількох країн необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні й інфраструктурні умови. З політико-правових позицій принципове значення мають сумісність політичних устроїв та основного законодавства країн, що інтегруються. Ключовими щодо економічних умов інтеграції є такі критерії:

- рівень розвитку країн, їх ресурсні й технологічні потенціали;
- ступінь зрілості ринкових відносин, зокрема національних ринків товарів, послуг, капіталу й праці;
- масштаби й перспективи розвитку економічних взаємозв'язків країн і т. ін.;
- інфраструктурна й соціально-культурна сумісність.

При цьому процеси формування економічних інтеграційних угруповань країн мають яскраво виражену регіональну специфіку.

Найбільш інтенсивно інтеграційні процеси розвивались у другій половині ХХ ст. і набули різних організаційних форм, серед яких найбільш поширеними на мікрорівні вважаються:

- спільне проведення проектно-конструкторських робіт;
- спільне будівництво господарських об'єктів;
- створення спільних підприємств;
- спеціалізація і кооперація виробництва;
- формування міжнародних науково-виробничих, господарських та економічних організацій.

Слід зазначити, що економічні інтеграційні угруповання країн можуть формуватися різними шляхами (рисунок 7.2):

- «знизу – уверх» – під час поглиблення інтернаціоналізації й транснаціоналізації господарського життя, коли домовленостям між країнами про створення зони вільної торгівлі, митного союзу або спільного ринку передують досить тривалий період розвитку міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємств, фірм і корпорацій; ці зв'язки активно підтримуються на державному рівні;
- «зверху – вниз», коли з різних політичних і соціально-економічних причин створюється інтеграційне угруповання країн, які ще не повністю відповідають критеріям інтеграційної сумісності, але під час подальшого регульованого й скоординованого на наднаціональному рівні

співробітництва досягають тієї чи іншої форми міжнародної економічної інтеграції.

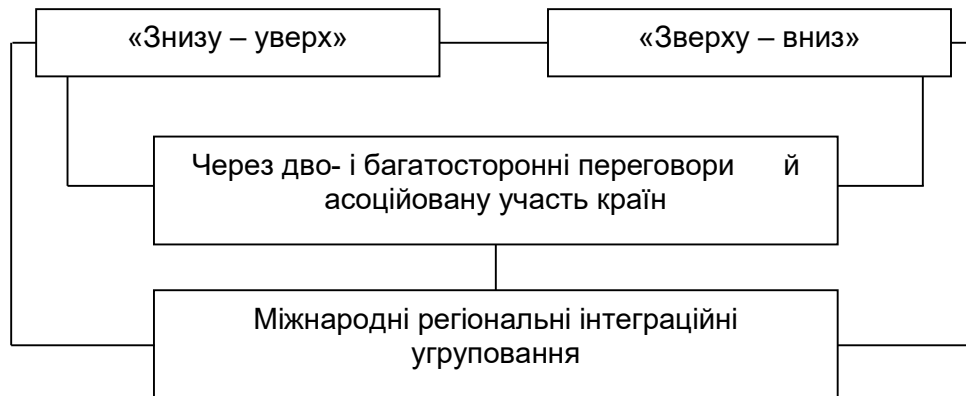

Рисунок 7.2 – Шляхи формування міжнародних регіональних інтеграційних угруповань

Їх також розрізняють за глибиною процесів, що відбуваються (рисунок 7.3).

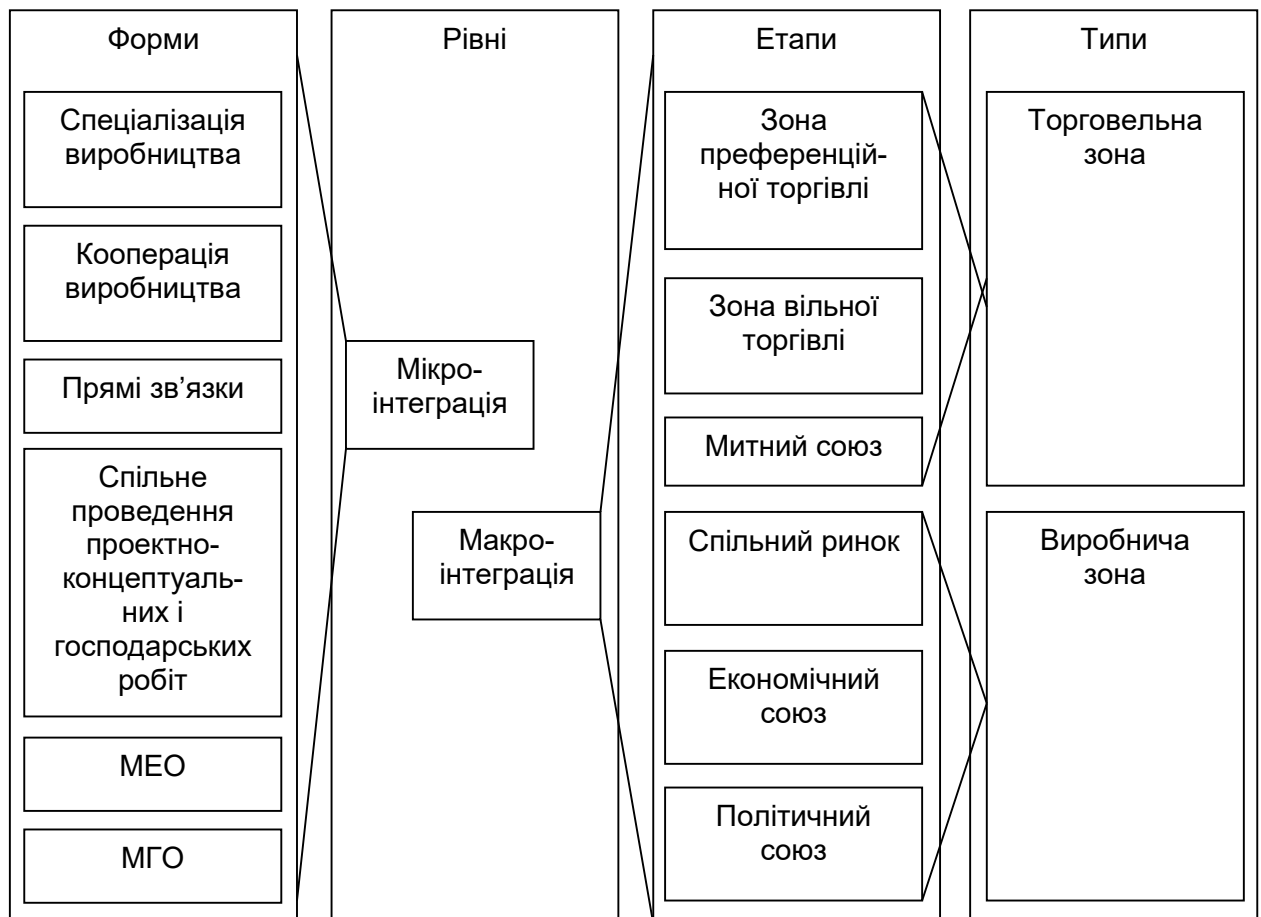

Рисунок 7.3 – Міжнародна економічна інтеграція

В економічній літературі частіше виокремлюють шість основних етапів розвитку інтеграційних об'єднань:

- преференційні торгові угоди (території країн, де застосовуються пільгове оподаткування, митне регулювання, кредитування);

- зона вільної торгівлі (ЗВТ) – скасування митних бар'єрів у межах об'єднання;

- митний союз (ЕАВТ, ЛАСТ, вільне переміщення товарів і послуг усередині угруповання, єдиний митний режим відносно третіх країн);

- спільний ринок (зниження бар'єрів між країнами не тільки у взаємній торгівлі, але й для переміщення робочої сили й капіталу);

- економічний союз (проведення єдиної економічної політики, функціонування єдиної валюти, створення єдиного емісійного центру – банку);

- політичний союз (гармонізація внутрішньої і зовнішньої політики країн-учасниць, у тому числі військової).

Сьогодні в світі існує близько 20 міжнародних інтеграційних угруповань.

Деякі з інтеграційних угруповань нараховують десятки країн.

На їх частку припадає майже 2/3 ВВП планети й основна частина міжнародної торгівлі (приблизно 7 трлн дол.).

Фактори розвитку міжнародної економічної інтеграції:

- 1 Розвиток виробничих сил.

- 2 Поглиблення МПП – спеціалізація і кооперування країн сприяють їх об'єднанню.

- 3 Міжнародна торгівля, що сприяє встановленню тісних зв'язків між країнами.

- 4 Науково-технічний прогрес, який сприяє створенню умов для більш тісних взаємозв'язків країн. Сучасна науково-технічна революція є водночас і матеріальною основою для розвитку міжнародної економічної інтеграції.

Якісні зміни в продуктивних силах, створення принципово нових засобів виробництва, технологій, і зміни у зв'язку з цим характеру й структури виробництва суперечать обмеженості національних ринків, наявності різних міждержавних бар'єрів на шляху руху капіталів, товарів і послуг, робочої сили.

- 5 Соціально-економічна однорідність національних господарств – об'єднуватися можуть країни зі схожими соціально-економічними ознаками. На сучасному етапі всесвітнього економічного розвитку існують дві основні моделі національної організації виробництва й зовнішньоекономічних стосунків: ринкова й планова. Очевидно, що при формуванні спільного господарського простору передбачається принципова схожість основ організації національного виробництва в окремих країнах, спільність умов господарювання виробників.

6 Близькі рівні економічного розвитку груп країн – об'єднуватися можуть країни з близькими рівнями економічного розвитку. Суттєві розбіжності в національних рівнях продуктивності праці, кваліфікації робочої сили, конкурентоспроможності продукції і послуг країн, що інтегруються, можуть стати основою одержання односторонніх переваг, односторонньої спеціалізації окремих національних економік, призвести до виникнення економічних та адміністративних бар'єрів на шляху формування спільного господарського простору.

7 Тривалий період співробітництва – забезпечуються тісні економічні зв'язки. Інтеграція є продовженням господарської взаємодії країн, її новим станом, вищим рівнем економічного співробітництва. Інтеграція виникає на основі й унаслідок поглиблення й розширення економічної взаємодії різних країн.

8 Спільні кордони й умови розвитку – інтеграційні об'єднання мають бути компактними, що суттєво інтенсифікує взаємні економічні зв'язки, зменшує транспортні витрати, створює умови для реалізації великих спільних проектів співробітництва.

9 Спільність культурних та історичних традицій. Зазвичай країни зі спільними історичними, культурними й іншими умовами розвитку більше прагнуть до економічної інтеграції.

10 Цілеспрямована діяльність державних органів, партійних і соціальних груп і навіть окремих осіб. Ця передумова має суб'єктивний характер і відображає об'єктивні економічні процеси, але водночас впливає на них, може деякою мірою сприяти розвитку інтеграції або гальмувати його.

11 Тенденції демографічного розвитку.

12 Наявність і необхідність розв'язання глобальних проблем (енергетичної, продовольчої, екологічної, використання Світового океану й космосу, економічного зростання, збільшення народонаселення, економічної безпеки, роззброєння).

13 Різде зменшення відстаней завдяки розвитку транспортно-комунікаційних мереж.

14 Ринкова «уніфікація» економічного розвитку.

Фактори дезінтеграції:

- ідеологічні розбіжності;
- традиційні конфлікти між державами;
- світові релігії.

З практики міжнародних економічних відносин кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. впливає, що на зміну панівній ідеології самодостатнього регіоналізму приходять ідеї відкритого регіоналізму. Конкретним прикладом його реалізації є діяльність АТЕС, яке містить кілька субрегіональних економічних об'єднань, таких, як АСЕАН, НАФТА, Південно-Тихоокеанський форум. У теорії відкритого регіоналізму

розглядається регіональна інтеграція як складова, етап у розвитку загальносвітових глобалізаційних процесів.

Контрольні запитання

1. Якими є основні передумови міжнародної економічної інтеграції?
2. Якими є мета міжнародної економічної інтеграції й етапи її розвитку?
3. Наведіть основні міждержавні регіональні інтеграційні об'єднання і країни, які до них входять.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.91 № 959-XII [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>, вільний. – Назва з екрана.
2. Митний кодекс України [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>, вільний. – Назва з екрана.
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>, вільний. – Назва з екрана.
4. Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981_049, вільний. – Назва з екрана.
5. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.96 № 94/96-ВР [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>, вільний. – Назва з екрана.
6. Амеліна, І. В. Міжнародні економічні відносини [Текст] : навч. посіб. / І. В. Амеліна, Т. Л. Попова, С. В. Владимиров. – Київ : Центр учбової л-ри, 2013. – 256 с.
7. Балаева, А. Сфера услуг в мировой экономике: тенденции развития [Текст] / А. Балаева, М. Предводителева // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 3. – С. 23–28.
8. Бестужева, С. В. Глобалізація та світова фінансова криза: прогнозована реальність [Текст] / С. В. Бестужева // Економічний простір : зб. наук. пр. – № 22/1. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – С. 78–85.
9. Бестужева, С. В. Дослідження економічної сутності експорту [Текст] / С. В. Бестужева // Ринкова трансформація економіки : зб. наук. пр. – Харків : ХІБМ, 2009. – Вип. 11. – С. 104–108.
10. Горбач, Л. М. Міжнародні економічні відносини [Текст] : підруч. / Л. М. Горбач, О. В. Плотніков. – Київ : Кондор, 2005. – 266 с.
11. Козак, Ю. Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку [Текст] : навч. посіб. / Ю. Г. Козак, Ю. І. Єхануров, В. В. Ковалевський. – Київ : Центр учбової л-ри, 2010. – 353 с.
12. Козик, В. В. Міжнародні економічні відносини [Текст] : навч. посіб. / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко. – Київ : Знання, 2008. – 406 с.
13. Лук'яненко, Д. Г. Міжнародна інвестиційна діяльність [Текст] : підруч. / Д. Г. Лук'яненко. – Київ : КНЕУ, 2008. – 367 с.
14. Міжнародна економіка [Текст] : навч. посіб. / Ю. Г. Козак, Ю. В. Макогон, Д. Г. Лук'яненко та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Центр учбової л-ри, 2009. – 672 с.
15. Міжнародні економічні відносини [Текст] : підруч. / за ред. І. М. Школи. – Київ : КНЕУ, 2003. – 589 с.

16. Новицький, В. Є. Міжнародна економічна діяльність України [Текст] : підруч. / В. Є. Новицький. – Київ : КНЕУ, 2003. – 948 с.
17. Передрій, О. С. Міжнародні економічні відносини [Текст] : навч. посіб. / О. С. Передрій. – Київ : Знання, 2008. — 264 с.
18. Романчиков, В. І. Міжнародні економічні відносини [Текст] : навч. посіб. / В. І. Романчиков, І. О. Романченко. – Київ : ЦУЛ, 2008. – 256 с.
19. Циганкова, Т. М. Міжнародна торгівля [Текст] : навч. посіб. / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2001. – 488 с.
20. Черенков, В. Международный маркетинг [Текст] : учеб. пособие / В. Черенков. – СПб. : Знание, 1998. – 400 с.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1 Світове господарство й міжнародні економічні відносини: предмет, метод, основні етапи розвитку.....	4
1.1 Предмет міжнародних економічних відносин і його структура.....	4
1.2 Основні тенденції й етапи розвитку світового господарства.....	5
1.3 Суть і основи міжнародних економічних відносин.....	9
1.4 Об'єкти й суб'єкти МЄВ.....	13
1.5 Принципи й особливості механізму МЄВ.....	16
2 Міжнародна торгівля товарами й послугами. Основні характеристики й показники.....	19
2.1 Світова торгівля та її основні показники.....	19
2.2 Особливості зовнішньоторгової політики в сучасних умовах.....	24
2.3 Національний механізм регулювання зовнішньоторгових відносин	25
2.4 Ринок послуг і його місце в міжнародних економічних відносинах	27
3 Міжнародний ринок капіталів: суть, механізм і форми.....	30
3.1 Суть міжнародного руху капіталу і його форми.....	30
3.2 Прямі інвестиції та їх місце і роль у структурі іноземного інвестування.....	34
3.3 Вплив іноземних інвестицій на економіку країн з ринком, що розвивається.....	40
4 Міжнародна трудова міграція.....	43
4.1 Суть і фактори виникнення світового ринку робочої сили.....	43
4.2 Організаційно-правові основи міжнародного регулювання міграційних процесів.....	47
4.3 Політика країн-імпортерів трудових ресурсів.....	50
4.4 Вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країн-експортерів трудових ресурсів.....	51
5 Світова валютна система й міжнародні розрахунки.....	53
5.1 Міжнародні валютні відносини. Поняття валюти і валютного ринку	53
5.2 Еволюція світової валютної системи.....	57
5.3 Міжнародні розрахунки і їх форми.....	60
6 Міжнародні валютно-грошові й кредитні ринки та їх організаційні структури.....	67
6.1 Міжнародний валютний ринок.....	67
6.2 Міжнародний кредитний ринок.....	69

6.3 Міжнародні валютно-кредитні інститути і їх місце на валютно-фінансовому ринку.....	73
7 Інтеграційні процеси у світовому господарстві.....	77
7.1 Суть міжнародної економічної інтеграції.....	77
7.2 Форми, рівні, типи й етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції.....	80
Бібліографічний список.....	85

Навчальне видання

**Ревенко Даніїл Сергійович
Либа Василь Олексійович
Попов Олександр Сергійович
Шатравка Олена Олександрівна**

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Редактор О. Ф. Серьожкіна

Зв. план, 2017

Підписано до видання 14.09.2017

Ум. друк. арк 4,9. Обл.-вид. арк. 5,56. Електронний ресурс

Видавець і виготовлювач
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
<http://www.khai.edu>
Видавничий центр «ХАІ»
61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001

